

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav bohemistiky

Bakalářská práce

ERBOVNÍ POVĚSTI A ETYMOLOGIE VE DVOU ČESKÝCH
KRONIKÁCH

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autorka práce: Renata Chalupová

Studijní obor: Bohemistika v praxi

České Budějovice

2009

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci na téma ERBOVNÍ POVĚSTI A ETYMOLOGIE VE DVOU ČESKÝCH KRONIKÁCH vypracovala samostatně, pouze s využitím dostupných pramenů, které jsou uvedeny v seznamu použité a citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 20. února 2009

Renata Chalupová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucí své práce PhDr. Věře Pospíšilové za odborné vedení, poskytnutí cenných rad a pomoc při vzniku této práce, které se odrazily na finální podobě této bakalářské práce.

ANOTACE

Hlavním cílem této bakalářské práce je komparace a výklad erbovních příběhů uvedených ve dvou českých kronikách, kterými jsou KRONIKA TAK ŘEČENÉHO DALIMILA A ČESKÁ KRONIKA VÁCLAVA HÁJKA Z LIBOČAN. Toto srovnání erbovních příběhů představuje primární zaměření bakalářské práce, ale mimo jiné v ní sekundárně bude uveden i etymologický výklad nových slov, kterých ve svém vyprávění užívají oba kronikáři. Spojení erbovních příběhů a etymologie je totiž poměrně časté. Autoři zde dostávají prostor k bohatému vyprávění o šlechtických rodech, rozvinutí vypravěčské linie jim tak dává prostor pro nová pojmenování skutečnosti. Těmto autorům a jejich dílům bude věnována podrobná analýza, aby poukázala na ty rozpory, které jsou uvedeny v kronikách. Dále se zde pak také objeví výklad epických žánrů, kronikářství a heraldiky.

ANNOTATION

The main goal of this Bachelor thesis is to compare and contrast the story telling of two Czech chronicles: "The chronicle of Dalimil" and "The chronicle of Vaclav Hajek of Libocany". The secondary goal, among others, is the etymological interpretation of new words used by both chroniclers. Connection of armorial tales and etymology is quite common. The authors are given space both to tell stories about noble families and to name new realia by the elaboration of the text. There is an in-depth analysis of both authors highlighting the differences between the chronicles and their interpretation of epic genre and heraldry.

OBSAH

1. ÚVOD.....	7
2. KRONIKÁŘSTVÍ	8
2.1 Základ kronikářství	8
2.2 Bádání a zkoumání kronik	9
2.3 Vymezení základních pojmů	9
2.4 Počátky lidového kronikářství	10
2.5 Osobnosti lidových kronikářů	11
2.6 Zánik lidového kronikářství	11
3. KOMPAROVANÉ KRONIKY	12
3.1 Kronika takřečeného Dalimila	12
3.1.1 Autor kroniky	13
3.1.2 Obecná charakteristika kroniky	14
3.1.3 Prameny Dalimilovy kroniky	14
3.1.4 Versologie v Dalimilově kronice	16
3.1.5 Překlady Dalimilovy kroniky	17
3.2 Česká kronika Václava Hájka z Libočan	17
3.2.1 Autor České kroniky	18
3.2.2 Vznik Hájkovy české kroniky	19
3.2.3 Odkaz a přínos Hájkovy kroniky	20
3.2.4 Prameny Hájkovy kroniky	22
3.2.5 Hájkova kronika jako souvislé epické dílo	23
3.2.6 Hájkovi pokračovatelé	26
4. ERBOVNÍ POVĚSTI A KOMPARACE KRONIK	26
4.1 Erbovní pověsti v kronikách	26
4.2 Heraldika obecně	27
4.3 Erbovní pověsti vypravované ve dvou českých kronikách	29
4.4 Období od počátku českého území do desátého století	29
4.5 Jedenácté století v kronikách	30
4.6 Dvanácté století v kronikách	33

4.7 Třinácté století v kronikách	35
5. ETYMOLOGIE	36
5.1 Etymologie jako vědní disciplína	37
5.2 Zformování novodobé evropské etymologie	38
5.3 Novodobá česká etymologie	39
5.4 Etymologie a onomastika	40
5.5 Lidová etymologie	41
5.6 Užité postupy při hledání původu slov	42
5.7 Složitě dílčí součásti etymologie	42
5.7.1 Etymologický výklad proprií	43
5.7.2 Spolupráce vědních disciplín etymologie a archeologie	43
5.7.3 Spolupráce vědních disciplín etymologie a etnolingvistiky	44
5.7.4 Spolupráce vědních disciplín etymologie a jazykového zeměpisu	45
6. ETYMOLOGICKÉ VÝRAZY V KOMPAROVANÝCH KRONIKÁCH	47
6.1 Etymologické výrazy v Dalimilově kronice	47
6.2 Etymologické výrazy v Hájkově kronice	48
7. ZÁVĚR	51
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52
9. PŘÍLOHY	53

1. ÚVOD

Tato bakalářská práce je pojata jako jeden kompletní celek dvou samostatně pojatých témat.

První téma hovoří jako o celku pojatých epických pověstí, erbovních příběhů a heraldického výkladu těchto rodových znaků. Výchozích pověstí k jejich rozboru a výkladu bude užito ze dvou českých kronik. A to z kroniky tak řečeného Dalimila a z České kroniky Václava Hájka z Libočan.

Erby a znaky šlechtických rodin jsou vnímány jako něco historicky samozřejmého. Málokdo pátrá po jejich původu a graficky znázorněných významech majestátů šlechty. Ale i například v běžné literatuře se nesetkáme s výkladem historického původu erbů. Samozřejmě najdeme tuto problematiku zpracovanou v příručkách k tomu vytvořených, tedy v heraldických atlasech a ostatních vědeckých pracích. Ale původních pověstí o erbech je velice skromně. Proto se prameny pro tuto práci staly dvě české kroniky, ve kterých nalezneme vypravování o českých erbech.

Na základě jejich komparace je cílem této bakalářské práce nejen výklad jednotlivých rodových znaků, ale hlavně zjištění rozdílných přístupů obou autorů kronik, za nichž vzniklo toto vyprávění historických příběhů. Předmětem bádání se také stane to, jak autoři příběhy vypravují, do jaké míry historické události hodnotí či je jen popisují. Nesmíme však také opomenout historickou správnost a přesnost obou kronik. Tento postoj je velice důležitý z hlediska výkladu erbovních příběhů, protože pak můžeme stanovit s jistotou, zda jsou příběhy alespoň z části pravdivé a důvěryhodné či nikoli.

V druhé části bakalářské práce bude na kroniky nazíráno z hlediska etymologického. Práce bude tedy zaměřena na zkoumání nových slov, které se objevují v obou kronikách. Jak autoři k danému novému názvu dospěli, v jaké souvislosti je použili. Ke správnému výkladu slov nám dopomůže etymologický slovník.

2. KRONIKY

2.1 Základ kronikářství

Začátek světové kultury se počítá od počátku lidstva. Jednotlivé kmeny začaly kolonizovat a osidlovat různá území a tak vznikaly územní jednotky, jimž se pak podle vlády říkalo stát, království, knížectví a podobně. Každý národ má svoji kulturu různě definovanou a mající charakteristické rysy dané vývojem doby. Mohli bychom tedy stanovit závěr, že světová kultura je jakýsi součet výsledků a chování, jichž dosáhlo lidstvo v určité éře.

Nemějme ovšem na mysli, že za stvořením světové kultury stojí jedinec, ale chápeme ji jako celek, který dosáhnul historických hodnot.

Kam ale tedy zařadit počátek světové kultury? Vzpomeňme na pravěké lidi, kteří se zmocnili ohně a dokázali si osvojit všechny dostupné prostředky tehdejší doby. Dále se postupem vývoje dostaneme k Sumerům, Egypťanům, nemalému vlivu Řeků a Římanů. Postupem věku, vlivem válek a dalších historických událostí, se svět začal rozvrstvovat na jednotlivé kolonie, území a později vzniklé státy, jenž obývaly různé národy, které tvořily právě tuto světovou kulturu.

Ustáleným pravidlem již je, že každý národ má svůj určitý profil, který je tvořen z jeho národní povahy, charakteristických rysů apod. Dostáváme se tedy od světové kultury ke kultuře národní. Je velice jednoduché poznat rozdíly mezi jednotlivými národními kulturami. Stačí nám k tomu vycestovat do jiné země z naší vlasti. Rozdíly pak můžeme pozorovat všude. Od architektury bychom se mohli dostat třeba až ke stolování.

Odvraťme se však od světové či národní kultury, která je ovšem podmíněna, k lidovému písemnictví a kronikářství. Kdybychom nahodile oslovili několik spoluobčanů s otázkou, co vědí o této oblasti české kultury, plnohodnotnou odpověď čekat můžeme pouze u odborníků.

Český národ má bohatou tradici lidového písmáctví a kronikářství vůbec. Činnost těchto lidových kronikářů se odrazila v literárním bohatství starší české literatury. Těmto kronikářům právem patří obdiv a dík. Když vezmeme v potaz, že žádný z nich neměl možnost projít specifickou školou psaní historie, protože téměř žádná neexistovala a dále, že všichni z těchto kronikářů měli navíc povolání, kterému se museli věnovat, přesto si našli čas a způsob, kterak jejich díla vznikala.

Všechny kroniky, které vznikly, v sobě nesou jistý smysl a hlavní myšlenku. Téměř vždy vyprávějí kroniky o bojích. Ať mezi chudými či bohatými nebo mezi pány bojující o nadvládu. Ovšem najdeme v nich také morální uvědomění a hrdost na český národ a jeho slavné tradice a historii.

2.2 Bádání a zkoumání kronik

Kronikářství v naší zemi má velice dlouhodobou tradici. Archívy mají bohaté množství těchto vzácných materiálů, které byly podrobeny mnoha analýzám, rozborům a interpretacím. Pro přesný výklad kronik pomohly i ostatní prameny, díky kterým kroniky vznikly. Nesmíme tedy opomíjet anály, letopisy a různé historické listiny.

Čeští vědci zkoumali každou kroniku z hlediska její historické přesnosti, z hlediska faktografického, z hlediska textového nebo také například z hlediska ilustračního. Ilustrace byly významným doprovodným faktorem při výkladu kronik. Počátky českého bádání o kronikách spadají do období mezi šestnáctým a sedmnáctým stoletím. Velké pozornosti se jim dostalo v období Národního obrození, ale také v období romantismu.

V dnešní době nemáme mnoho souborných děl, která by kronikářství vykládala jako jeden kompletní celek. Tato absence souvisí s nesprávným měšťáckým názorem na úlohu lidu v dějinách. Nejobsáhlejší sbírka českých kronik je soustředěna v národopiseckém oddělení Národního muzea v Praze.

2.3 Vymezení základních pojmů

Kronikáři byli povětšinou lidé zcela obyčejní, kteří vykonávali jiné řemeslo. Speciální školy v té době otevírány nebyly. Nebyli však ani nazýváni kronikáři, ale písmáci: „*Je to původně starý lidový název pro lidi z lidových vrstev, kteří se zabývali bibli „písmem“, kteří bibli četli a nad ní rozumovali. Byli to lidé zběhlí v písmu.*“¹ Později byli takto označováni všichni autoři, kteří pocházeli z lidových vrstev a zabývali se přemýšlením o jakékoli knize či písemnosti.

¹ Nahodil O., Robek A. *České lidové kronikářství*, s. 21

Později tedy dochází tito lidé k označení lidový kronikář. Tímto názvem bylo myšleno každého člověka z lidu, který si vzal za úkol a povinnost sepsat dějiny a události sobě, ale i následujícím generacím tak, jak je přinášel rok postupně za sebou. Vyjma některých kronik, lidoví písmáci tvořili kroniky, které měly formu jednoduchého zápisu bez slov, která by je okrášlovala.

Dalším termínem je sousloví *lidová kultura*. Lidovou kulturu tvořili písmáci a jejich díla, která byla určena lidem k veřejnému předčítání. Hlavními poživateli této písmácké tvořivosti byl obyčejný lid.

2.4 Počátky lidového kronikářství

Položme si otázku, co vedlo písmáky k tomu, aby se zabývali tak rozsáhlými a náročnými díly, jako byly kroniky. Pak jediným vysvětlením se stává, že nebyli apatičtí vůči událostem a cítili potřebu je ventilovat a seznámit je se čtenáři a budoucími generacemi. Kromě toho, že měli mravní podtext, měli také určitý záměr a cíl. Vybízeli k boji či naopak se stávali duchovní oprou, kritizovaly a vystupovaly proti entitám či událostem nebo právě naopak je propagovaly a zastávaly se jich. Bylo neskutečné množství důvodů, proč se psaní kronik věnovat. Primárním ovšem vždy zůstávalo seznámit čtenáře s dějinami.

Vznik kronik můžeme datovat od čtrnáctého století téměř s určitostí. Ale vznik kronik, jako masového jevu, je až o mnoho staletí později. Jeho počátky se datují do osmnáctého století. Jejich vznik byl ovlivněn, ale hlavně vynucen, požadavkem, aby široké vrstvy lidu mohly mít dostupné lidové čtení, které by je spojovalo a tyto davy lidí jimi mohly být spojeny. Touha po česky psané knize byla neskutečně silná.

Český národ byl vždy v minulosti nějak utlačován a byly vůči jemu vyvolávány silné represe. Proto, aby nepodlehл všemu, co přinesla nadvláda, měl potřebu se o něco opřít a za něco bojovat, aby lehce nepodlehл cizím atakům. Vystala tedy nutnost a potřeba znát a opírat se o historii a dějiny českého národa. Zprvu mají dobové zápisky charakter strohých vyprávění pro vlastní potřebu, později se však staly rozsáhlými výpravnými díly.

Co ale vlastně pojem kronika obnáší, když se má stát jakousi pomyslnou oporou a národa? Domnívám se, že není mnoho pramenů spekulací, co tento pojem obnáší a za jakým účelem byly sepisovány.

Termín kronika pochází z řečtiny. Původní řecký název tedy zní *chronos*, což půjdeme-li do detailu výkladu, v překladu znamená čas. Když tedy chápeme čas, ve kterém se přihodí mnoho důležitých informací, jež je nutno zaznamenat, stane se pak kronika dílem historiografickým. Ovšem setkáme se i s případy, kdy je kronika pojata jako jeden dlouhý souvislý epický celek probíhající za delší časové období.

Tradiční mylný dojem vytváří paralela análů a kroniky. Pravý význam těchto dvou pojmů nelze ale ztotožňovat. Za anály považujeme záznamy důležitých událostí, které se málokdy přičítají jednomu autorovi, nýbrž jde o vědomý zápis různých osob v jedno dílo. Zásadní rozdíl je, že kronika již byla přičítána jako souborné dílo jednomu autorovi, popřípadě skupině autorů, jež na sebe vědomě navazovali. Jednalo se tedy o záznam vyššího stupně dějepiscectví.

Významnou roli hraje i zápis událostí. Anály sloužily jako detailní zápis souběhu dějin, na rozdíl od kronik. Jejich autoři si totiž co do významu událostí vybírali témata, která do nich zapíší. Dalším důležitým rysem je, že v kronice se můžeme setkat s osobním stanoviskem autora k záznamu a to v různé míře.

2.5 Osobnosti lidových kronikářů

Již víme, lidoví kronikáři neprocházeli žádnou školou, která jim dopomohla k jejich profesi. Kronikáři tedy pocházeli ze širokých lidových vrstev a rozdílného sociálního postavení. Písmáky se tedy stávali šlechtici, učitelé, církevní hodnostáři, ale i měšťané, řemeslníci, chalupníci a rychtáři. Pro správný výklad kroniky je tedy důležité znát minulost a postavení písmáka. Dopomůže nám to k pochopení a k vysvětlení názorů, postojů a ideologii autora.

Tato kapitola o osobnostech lidových kronikářů v sobě tedy zahrnuje široké pole entit, které se mohly stát autory vyprávění o českých dějinách.

2.6 Zánik lidového kronikářství

Díky různorodosti ideologií, politického zastání či propagace, nebyli autoři kronik jednotní. Stalo se pak, pocházelo-li více kronikářů z jedné obydlené oblasti, že

autoři vystupovali proti sobě svými díly a pak docházelo k rozporům. Autoři, kteří byli na nižším společenském stupni, se podřizovali mocnější feudální společnosti.

Základní rysy kronikářství se jistými způsoby shodovaly s rysy folkloru. Tyto lidové tradice pak měly společný ten rys, že byly nástrojem v rukou obyčejného lidu. Postupem a modernizací doby, zhruba od poloviny devatenáctého století, dochází k postupnému útlumu lidového kronikářství a stejně tak útlumu lidového folkloru.

„Staré tradiční kronikářství tedy spolu s vytvořením buržoazních vztahů ve společnosti zaniklo. Nové kronikářství vesnického i městského proletariátu je již zcela jiné jak svým obsahem, tak i významem.“²

3. KOMPAROVANÉ KRONIKY

3.1 Kronika tak řečeného Dalimila

Vznik Kroniky tak řečeného Dalimila nemůžeme jistě zařadit k přesnému roku. Z dostupných pramenů však víme, že na rozhraní prvního a druhého desetiletí čtrnáctého století vzniká toto dílo, které je historicky velice zajímavé a obsáhlé. Jde tedy o první rýmovanou kroniku, která vznikla staročeským jazykem.

Do dnešní doby byla tato kronika podrobena mnohým vědeckým bádáním a zkoumáním. Mimo jiné k tomu, že omylem historiografie byl několik století za autora kroniky považován Dalimil Meziříčský, proto od té doby byla nazývána Dalimilovou kronikou. I přes to, že je toto označení mylné a zavádějící, se název vžil a je používán dodnes.

Kronika je jedinečným pramenem historického vývoje Čech. Její autor zpracoval všechny dostupné materiály do jednoho uceleného a navíc ještě veršovaného díla. Tato kronika končí nástupem Jana Lucemburského na český trůn, tedy počátkem čtrnáctého století. Nynější dostupná tištěná podoba je pro běžného čtenáře zcela srozumitelná díky historickým výkladům a doplněním.

² Nahodil O., Robek A. *České lidové kronikářství*, s. 111

3.1.1 Autor kroniky

I dnes přes mnohá vědecká bádání a výzkumy, autor Dalimilovy kroniky není stále znám. Obraz o jeho osobnosti si můžeme utvořit pouze podle toho, co vypráví sám o sobě ve svém díle. A toho je pro celkovou charakteristiku jeho osobnosti velice málo. Roku 1314 byly události vyprávěné v kronice dokončeny. Ze zakončení pak můžeme dedukovat, že po roce 1314 autor nebyl dlouho živ. Autor kroniky ve svém díle zveřejňuje velice konzervativní dobové názory, nejvýraznější je ovšem jeho kritický postoj ke všemu novému a hlavně cizímu, co přišlo do Čech s rytíři, panovníky či světci. Z tohoto jeho postoje můžeme usoudit právě autorův pokročilejší věk, kdy vznikala kronika.

Podle výstavby textového ceiku kroniky, můžeme soudit, že byl autor zjevně člověk učený. Poukažme třeba jen na to, že znalost písma ve středověku nebyla běžnou věcí ani mezi nejvyššími vrstvami společnosti. Dále nám text kroniky napovídá, že autor rozuměl a uměl cizí jazyky, především ovládal latinu a němčinu, dále měl přehled o antických dějinách. Orientoval se ale přesně i v české historii, dále pak také znal dějiny panských rodů. Pro vznik kroniky byl ovšem velice důležitý zdroj historických pramenů, ke kterým musel mít autor přístup.

Již bylo zmíněno bádání o kronice, ale i o autorově osobě. Stále však není dosavadní bádání v tomto směru přesvědčivé, o přesném určení osoby kronikáře ani jeho spolehlivé společenské zařazení, ale jen dlouhá řada úvah a domněnek.

Do dnešní doby vzniklo mnoho studií o autorovi a jeho díle. Mimo jiné se tímto zkoumáním zabývali pozdější vydavatelé kronik, ale také historikové, například Josef Jireček či František Palacký a ostatní dějepravci.

Autor psal kroniku se záměrem vylíčit celé dějiny až do své doby, a to v českém jazyce. Svoji snahu zdůvodňoval především tím, že neexistuje žádná kronika, která by vyprávěla o českých dějinách až do jeho současnosti v jazyce srozumitelném pro tehdejší obyvatele. Jisté ale také je, že autorovou skrytou snahou bylo také působit na její čtenáře, co se národního uvědomění týkalo. Vzbudit v nich taktéž odpor ke všemu cizímu a vybídnout tak k boji své spoluobčany.

3.1.2 Obecná charakteristika kroniky

Položme si otázku, proč autor kroniky v sobě našel tak silnou touhu po tom, aby sepsal toto rozsáhlé dílo. Je třeba si uvědomit situaci, která vládla na počátku 14. století v Čechách. Z historických pramenů víme, že tato doba byla velice neklidná, vládly zde velké výboje plné protiněmeckých nálad a v opozici jim stálo vzrůstající sebevědomí českých pánů. Proto v sobě snad našel autor uvědomění, aby svým dílem vybídnul k boji touto nejzajímavější kronikou, která je zároveň i nejvýznamnějším dílem staršího českého písemnictví, ale také vůbec nejstarším historickým dílem psaným v českém jazyce.

Autor díla vypráví o nejstarším vývoji Čech, Moravy a Slezska, líčí české dějiny od jejich počátků a snaží se paralelně je včleňovat mezi dějiny světové. Vznik Čech je autorem datován od potopy světa, na kterou pak navazuje vznikem jednotlivých národů a jejich podrobnější rozčlenění, tedy až ke slovanskému velkonárodu. Poté přechází k muži jménem Čech, který přijde do nové země, obydlí ji a nazve ji Čechy. Postupným sledem českých historických událostí podle jím dostupných pramenů přibližuje čtenářům české dějiny až po jeho současnost. Ovšem nevyhýbá se osobnímu komentáři a hodnocení těchto dějin. I přes to, že již víme, že v kronice nalezneme nesmyslné události a víme, že faktograficky je tato kronika nepřesná, uvědomme si, jak velké úsilí muselo být autorem vynaloženo, aby byla rýmově shodná a přitom se držela historické osy.

3.1.3 Prameny kroniky

Z takto historicky obsáhlého a náročného díla zahrnujícího několik staletí je jisté, že jej autor nemohl pochopitelně napsat sám zcela bez pramenů, analů či jiných písemností, které byly jeho předlohou. Autor této kroniky však také ve své předmluvě uvádí pět kronik, jichž prý využíval k vytvoření a sepsání kroniky a které se mu staly studijním materiálem:

- kroniku boleslavskou
- kroniku pražskou
- kroniku břevnovskou
- kroniku opatovickou

- kroniku vyšehradskou

Tyto kroniky jsou jím považovány za primární pramen, ale nezapírá, že čerpal historických událostí také z kroniky moravské a německé. Tyto předlohy také subjektivním postojem hodnotí a za zcela nejdůvěryhodnější a nejbohatší pramenný zdroj uvádí autor kroniku boleslavskou.

Neopomenutelnou a rozsáhlou část kroniky tvoří události, které se zakládají na kronice Kosmově. Tato část tvoří úsek od počátku světa zhruba do poloviny dvanáctého století. Kosmova kronika sice není mezi prameny jmenována, ale autor sám v předmluvě přiznává, že i tato kronika se mu stala bohatým historickým zdrojem. Což je v pozdější době i historicky podloženo, protože vědci, kteří se zabývali studiem Dalimilovy kroniky došli k závěru, že Dalimil čerpal přímo z kroniky Kosmovy a obohacoval ji sám zprávami čerpanými z jiných zdrojů. O nejvýraznějším pojitku mezi kronikami tak řečeného Dalimila a Kosmovu svědčí fakt, že objevené chyby v Dalimilově kronice jsou totožné s chybami v kronice Kosmově. Tímto usvědčujícím materiálem je například chybná chronologie nebo chybná jména. To ovšem není pro autora Dalimilovy kroniky omluvou, protože i on sám se dopouštěl chyb, které v Kosmově kronice nejsou.

Z Kosmovy kroniky tak řečený Dalimil také převzal některé etymologické výrazy, které s velkou oblibou ve svém díle uvádí. Vedle těchto přejatých výrazů se ale také objevuje i řada výkladů vlastních autorovi, jde však velice často o dosti násilné.

K historickým údajům v Dalimilově kronice a k jeho výkladu je třeba přistupovat vždy jen velmi skepticky a kriticky. Čím více se blížíme k závěru kroniky, tím více historická spolehlivost klesá a v období, kdy se již kronikář nemohl opírat o údaje z Kosmovy kroniky nalézáme až nesmyslná fakta. V úseku od první čtvrtiny jedenáctého století ztrácí zcela orientaci v pořadí biskupů, ale i panovníků a události zasazuje a vykládá zcela ledabyly.

V historických studiích můžeme objevit se vědecké názory, že kronikářovi nešlo o pouhé vyličení českých dějin. Z interpretace celého textu kroniky vyplývá na povrch, že se kronika zdá být jen záminkou k tomu, aby v ní autor mohl vyjádřit své vlastní názory a postoje zaujímané vůči svému okolí. Například v patrné demonstraci nenávisti k Němcům a vyzvednutí takového panovníka, který pronásleduje tyto cizince. V tomto momentě se stávají historické události záležitostmi zcela vedlejší. Z tohoto hlediska pak

kroniku klasifikujeme jako zcela nepoužitelnou dějpravou pomůcku o českém národě a jeho historii.

3.1.4 Versologie v Dalimilově kronice

Dalimilova kronika výrazným způsobem obohacuje staré česky psané písemnictví vůbec. V Čechách byla pro tehdejší dobu raritou, protože byla dílem veršovaným. Avšak tento typ rýmované kroniky na starém evropském kontinentě nebyl zvláštností. Tato veršovaná díla byla určena již širšímu okruhu čtenářů a posluchačů či jiným poživatelům literatury. Verš totiž bylo možno při poslechu lépe vnímat a snadněji si ho zapamatovat nežli prózu.

Dalimilova kronika je psána bezrozměrným veršem o 5 – 17 slabikách. Převládají zde verše osmislabičné. Délka verše byla závislá a v podstatě se řídila polohou slova, které se ve verši rýmovalo. Autor důsledně členil kroniku na dvojverší a užíval především rýmů gramatických. Ve dvouslabičných rýmech se téměř výlučně rýmují slova téže gramatické kategorie. Slova nestejně gramatické kategorie jsou spojena rýmy jednoslabičnými.

Vyprávění a zpracování jednotlivých příběhů je velice důsledné a propracované, přísná charakteristika jednotlivých osob vyplývá z jejich jednání. Autorovy úvahy, rady a kritiky jsou subjektivně zabarvené, vyplývají a prolínají se s vyprávěným dějem tak, aby se dílo stalo zajímavým a poutavým. Autor kroniky se stává poslem pro obyčejný lid, stále myslí na čtenáře, promlouvá prostě v nesložitých konstrukcích, volí přiléhavá a barvitá přirovnání a také se nevyhýbá lidovým výrazům a rčením proto, aby se jeho dílo stalo čitelným a oblíbeným a v masách tak mohlo působit na obyčejný lid. Což by pro autora, který psal dílo s tímto záměrem, bylo největším přínosem.

Zcela promyšleně tak tedy využívá bezrozměrového verše o proměnlivém počtu slabik a blíží se tak hovorové řeči. Pro tyto vlastnosti se první česky psaná kronika stala ve všech dobách velmi populární a její význam je trvale aktuální.

3.1.5 Kronika a její překlady

Překlady Dalimilovy kroniky tvoří nedílnou součást její historie. Právě těmito nesčetnými překlady se stala kronika národním pokladem české starší literatury. Kronika tak řečeného Dalimila má bezpočet historických překladů do cizích jazyků, které byly vytvářeny již od počátku 17.století. Tyto překlady se netýkají pouze překladů do cizích jazyků, ale i do aktuální podoby českého jazyka. Proto aby dílo bylo neustále lákavým a žádaným čtenáři, muselo být aktualizováno do současné podoby jazyka. Vzniklo nespočetně překladů Dalimilovy kroniky, ovšem historikové za nejlépe zpracovaný překlad považují novodobé zpracování Zdenka Kristena a Zdenka Fialy. Tito lingvisté obstarali kompletní soubor srozumitelného čtení a také jej obohatili, stejně jako F. F. Procházka, slovníkem staročeských slov. Tím ale jejich práce neskonzčila. Postarali se o dokonalé přiblížení této kroniky obyčejnému čtenáři navíc také i tím, že přidali podrobný rejstřík historických osob a postav. Tato práce byla velice kladně hodnocena, protože tento slovník jimi vytvořený, výrazně pomohl při četbě a dobové orientaci čtenáře. Tím se postarali o velkou oblibu kroniky nejen historiků, ale téměř všech vrstev čtenářů.

Podle vědeckých zkoumání pak téměř srovnatelného výsledku, s překladem Kristena a Fialy, dosahuje překlad Hany Vrbové a Marie Bláhové. Jejich volba veršů se velice přibližuje původním veršům v Dalimilově kronice a překlad je téměř identický s originálem.

Lze tedy celkově konstatovat, že Kronika tak řečeného Dalimila, je dílem velice atraktivním, nejen co se týče míry překladů, ale také proto, že zájem o ni i v současné době je stále velký.

3.2 Česká kronika Václava Hájka z Libočan

Mezi další skvosty, které tvoří bohatství českého staršího písemnictví patří také Česká kronika Václava Hájka z Libočan. Málo které, dost možná žádné, dílo se šířkou obsažení dějin a kulturním významem této kronice nevyrovná.

Tato kronika stejně jako předchozí Dalimilova, ale také nesmíme opomenout Kosmovu kroniku, sehrála též významnou roli v historii českých literárních dějin. Je jednou z raných česky psaných kronik. Společným rysem pro Českou kroniku a kroniku

tak řečeného Dalimila je pramen, ze kterého čerpali. V obou případech jím je totiž Kosmova kronika. Důležité ovšem je, že na velice dlouhou dobu autoři svými díly dokázali zastínit vliv a význam Kosmovy kroniky.

Autoři obou kronik se ale také shodovali v názoru, proč vytvořit tak významné dílo. Šlo jim o totožný princip seznámení dějin prostému okruhu čtenářů. Zatímco u Dalimila však můžeme objevit skrytý význam odsouzení všeho nového a moderního, v Hájkově kronice jakoukoli skrytou pózu mezi řádky nedohledáme.

Dalším příznačným faktorem pro vznik Hájkova díla je období šestnáctého století v Čechách. V tomto období propukl mocný zájem, nejen obyčejného lidu, ale i šlechtických stavů o dějiny jako takové, zvláště pak o dějiny a historii národa. Nemůžeme se však domnívat, že zda v Hájkově kronice nalezneme důvěryhodné prameny, ze kterých dílo vzniklo. Zvláště uvážíme-li, že v nemoderním období měl stejný historický význam historický fakt a tradovaná pověst nebo lidové vyprávění či pověst.

Protože zájem o kroniky pramenil ze všeobecného zájmu lidu, zvláště pak jednoho národa, vznikají tedy za tímto účelem obeznámení tato rozsáhlá historická díla. Václav Hájek není předním tvůrcem těchto historických výkladů. Svými pracemi ho předstihli v polovině šestnáctého století dva italští autoři se souhrnným vyličením českých dějin. Toto dílo pak bylo přeloženo Mikulášem Konáčem. Ale nemalý význam má také dílo: *Kronika o založení země české a o prvních obyvatelích jejích*, kterou vydal roku 1536 *Martin Kuthena ze Šprinsberku*.

V roce 1541 bylo vydáno dílo nesoucí název *Kronika česká*, jejímž autem byl Václav Hájek z Libočan. Svou prací vytvořil dílo historicky velice obsáhlé a rozsáhlé.

3.2.1 Autor České kroniky

Tvůrcem historického výkladu českých dějin je Václav Hájek z Libočan. Ve své kronice o sobě nehovoří, jako autor v Dalimilově kronice. O jeho osobě a charakteristice usuzujeme pouze z dobových pramenů. Ovšem zachycují ho a hovoří o něm nelichotivým způsobem. Z těchto úryvkovitých a torzovitých informací víme, že se narodil do rodiny drobné šlechty na Žatecku. Zde vyrůstal a byl vyznáním utrakvista. Pozdější prameny o něm hovoří jako o člověku nevalného vzdělání, který byl znám pro svoji chamtivost a prospěchářství. V pokročilejším věku přešel svým vyznáním ke

katolictví. Nutno dodat, že v opozici proti jeho záporným vlastnostem stojí jeho schopnost hovořit k lidu a bohatý slovník, který dokázal upoutat pozornost. Proto jako kněz vynikal svoji výmluvností a schopností řečnění na veřejnosti a stal se oblíbeným kazatelem.

Dále byl znám mnohými spory, které vedl s vrchností církve. Tyto spory vyvolával záměrně, protože usiloval o vysoké duchovní postavení, které by mu vyneslo nemalé jmění. Tím pádem se stával více a více oblíbenější u měšťanských vrstev. Tyto duchovní spory Hájkovi tedy dopomohly k tomu, aby prošel mnoha posty církevních hodnostářů. Nejprve začal jako pouhý farář v Rožmitále a v Tetíně, poté byl karlštejnským děkanem, chvíli také zastával úřad správce vyšehradské kapituly a poté probošta kapituly ve Staré Boleslavi. Protože jako řečník byl oblíben neustále byl kazatelem v tomášském klášteře na Malé Straně. Svůj život dožil po dlouhé nemoci ve staroměstském klášteře dominikánek u svaté Anny 18. března 1553.

3.2.2 Vznik Hájkovy české kroniky

Těžko uvěřit představě, že by, z této dobové charakteristiky Václava Hájka, ho vedly nějaké vyšší mravní a uvědomělé hodnoty k sepsání tak rozsáhlého díla. Nabízí se tedy otázka, kterým stavem či pánem či církví byl uplacen, aby jej propagoval ve svém díle. Avšak na první pohled se žádný z těchto záměrů z kronice neobjevil. Výraznější je propagace církve, ovšem nenabývá tak radikálních rozměrů, jako v kronice Dalimilově.

Kronika vznikla v době, kdy Václav Hájek zastával duchovní úřad karlštejnského děkana. Právě zde byly uloženy zemské dokumenty a historické prameny, k nimž měl jako osoba pověřená Václav Hájek přístup. Právě přístup k těmto pramenům a styky s katolickým i šlechtickým panstvem ho přiměly k tomu, aby se stal tvůrcem výkladu českých národních dějin. Podpory se mu dostávalo ze všech stran, za což pak jeho mecenáši očekávali oslavení hrdinství a významu jejich rodin, či ideologickou a politickou podporu v jeho díle.

Dříve, než se mohlo o České kronice hovořit jako o celku, procházelo dílo mnohými překážkami. Rukopis kroniky vznikl více než šest let a když byl v roce 1539 hotov byl podroben velice přísné cenzuře tří katolických šlechticů. Touto cestou tak mělo panstvo přímý vliv na vznik a výslednou formu díla.

Ovšem nejen vliv cenzury se odrazil ve vzniku České kroniky. V pořadí následovaly nejprve problémy s tiskem kroniky. Kdy nedodal přislíbené finance čáslavský rytíř Václav Halaš z Radimovi. Tato úskalí rozšířil také požár hradu a Malé Strany v roce 1541, kdy shořela i část již vytištěných archů České kroniky. Svépomocí a výpomocí dobrovolných příznivců tak v roce 1541 byla kronika konečně dotištěna. Následovaly pak drobné neshody o právo vytištěné knihy, tak se až roku 1543 dostává kronika do rukou prostého lidu.

Hájkova kronika byla veřejností zprvu přijímána rozporuplně. Jedna část čtenářů se po přečtení domáhala cenzurních oprav a předělávek a pro jiné se stala symbolem lidového čtení. Někteří z navazujících autorů, kteří se zabývali výkladem českých dějin, ji považovali za hlavní zdroj a pramen událostí. Mezi tyto autory patřil také *Jan Dubravius*, který vycházel z Hájkovy kroniky ve svém díle *Historia regni Boemiae*. Tímto dílem, protože byl Dubravius humanista, zajistil cestu Hájkovi do světa evropského literárního humanismu.

3.2.3 Odkaz a přínos Hájkovy kroniky

Jelikož zprvu byla kronika psána, sice ne s tak demonstrativním přístupem, jako Dalimilova, s účelem jisté politické a církevní propagandy, díky rychlému vývoji politické a duchovní situace tato propagandistická stránka pozbyla svoji aktuálnosti a do popředí byly vyzdviženy jiné kladné stránky České kroniky. V této době na ni již bylo nahlíženo a byla interpretována jako dílo klasické a ne dílo persvazivní. Po Hájkově smrti a těchto politických represích, začínají vznikat různé studie a výklady Hájkovy kroniky. Mezi nejvýraznější a nejvýznamnější patří výklad *Daniela Adama z Veleslavína*. Ten se zabýval Hájkovou kronikou z hlediska historického a v předmluvě svého díla *Kroniky dvě o založení země české* uvedl: „*Po Martinovi Kuthenovi... též jazykem českým ze všech nejobjírněji a mohu říci nejpilněji a nejhojněji psal historii kněz Václav Hájek z Libočan... Mnozí z Čechuov toho času i potom málo ji sobě vážili pro některé příčiny: jako ž by někde strany pod obojí dotýkal, mnohé bezpotřebné, časem i básnivé věci vměšoval a vtrušoval. Ale nyní, když se již exemplářuov nedostává a žádný po ta všecka léta se nevyjevil, ježto by nětco lepšího a gruntovějšího na světlo vynesl, nejděni by ji za dosti veliké peníze rádi koupili a často se po ní ptají... Tak i on chtěl čtenáře o věcech pomnulých vyučiti a zpraviti a časem i rozsmíšiti, aby sobě*

nestýskal...Nebo předně nachází se v kronice Hájkově pořádek let od prvního přitažení knížete Čecha... až do léta 1527 a obsahuje v sobě sumu vedlé jeho oučtu 883 léta... Ty a jiné paměti, kteréž před tím porůznu rozmetány byly, shromáždiv a spořádav v jednu knihu Václav Hájek, nemálo historii českou vysvětlil a nám k známosti a vědomosti její posloužil, jichž by se snad nyní z tisíce jeden nedoptal, protože ne každý té příležitosti užiti může, aby takový dostatek starých letopisův a kronik měl jako on... “³

Z tohoto citovaného pramene je jisté, že Daniel Adam z Veleslavína byl čistým Hájkovým obhájcem. Mezi vnesené klady v jeho předmluvě se také píše o rozsáhlosti, pevné dějové linii, postupné chronologické ose, nespočetnosti použitých pramenů. A jako první Veleslavín upozorňuje na dokonalost Hájkova poutavého a zábavného vyprávění. Toto poukázání pak vedlo k otevření debat o epičnosti České kroniky. Svědectví těchto epických složek pak podává studie s názvem *Historie rozličné o divných a mnohých věcech a příhodách lidských dobrých i zlých* vydaná v roce 1580. Veleslavín pak závěrem klasifikuje Českou kroniku Václava Hájka z Libočan jako literární dílo s historickou tematikou a nepovažuje jej za faktografický historický soupis českých dějin.

Hájkovou kronikou se však nezabýval pouze Daniel Adam z Veleslavína, ale již v té době se začaly vyhotovovat první cizojazyčné překlady České kroniky. Vzniká německý překlad kadaňského písaře Jana Kandela, vydaný v Praze roku 1596 a dále později vydaný v Norimberku.

Až o mnoho let později se kronice dostalo latinského překladu. V osmnáctém století byl tento latinský přepis představen okolnímu světu. Toto latinské vylíčení českých dějin dle předlohy Václava Hájka vyhotovili členové piaristického řádu. Byl také obohacen o komentář Gelasia Dobnera. Ten velice kriticky zhodnotil Hájkovo dílo a ověřil všechna fakta, data a události, o kterých Hájek v kronice hovoří. Shledal je tomto bádání historicky nesprávné.

Dobner se pak stal osobností velice významnou a váženou. Zapříčinil to fakt, že Dobner sváděl kruté historické boje o správné zasazení a výklad dějin. Z moderního hlediska chtěl z českých dějin udělat vědní obor, který by byl spolehlivý a správný a oprostit ho od předsudků o špatném výkladu kronikářů, jako našel například v osobě Václava Hájka. Dobner se stal tak prvním autorem, který se snažil uvést na pravou míru data a fakta, které byly zkresleny v Hájkově kronice.

³ Hájek V., *Kronika česká*, s. 10

Dobnerův zcela kritický postoj vůči kronice však nebyl totožný s postojem k osobě Václava Hájka. Dobner se naopak stal jeho obhájcem v tom smyslu, že Hájek uváděné nesprávnosti v kronice nezamýšlel a ani zamýšlet nemohl. Vyhraněnější stanovisko pak ještě mnohem více předčil Dobnerův žák František Palacký. Palacký se nebál označit Hájka za škůdce českého dějepisu a prznitele české historie. Mezi další badatele o Hájkově kronice z historického hlediska také patřil Josef Dobrovský či František Faustín Procházka.

Položme si otázku, jaký je tedy přínos Hájkovy kroniky? Proč jeho dílo tvoří kulturní literární bohatství? A jaké vlastnosti ji předurčily k tomu, aby byla hodnocena, tak jak je, když byla původně přijata s takovými rozpaky. Jisté je, že k docenění tato kronika došla historickým postupem. Jistě v době Václava Hájka byla chápána rozdílně, než byla chápána například ve století osmnáctém. Tato kronika sehrála důležitou a velice významnou roli už jen tím, že její autor dokázal, aby se o ní diskutovalo mnoho století od jejího vydání a byla neustále předmětem vědeckého bádání.

Přední pozice upoutání musí jasně obsadit způsob výpravnosti kroniky. Václav Hájek v jednom díle dokázal skloubit princip vypravování, což je základní požadavek epických útvarů, a historiografických údajů. Z tohoto základu pak vzniklo dílo bohatě vyprávěné, které bylo založeno na letopisech a principech análů. Dále měl Hájek tu výhodu, že dílo vznikalo pod vlivem rostoucích humanistických studií a humanistického principu dějepisectví. On sám se za humanistu nepovažoval, ale jediné, co ho s humanisty spojovalo byl právě tento princip. Což pak v praxi vedlo, že se snažil vytvořit své dílo pomocí všech dostupných materiálů a pramenů a stylizovat ho tak, aby se stalo blízkým a vyhledávaným dílem pro obyčejné čtenáře.

Oprošťuje svoji kroniku jakéhokoli kritického postoje a kritického komentování dějin a pouze ho převypravuje tak, aby se stalo zajímavým a poutavým příběhem.

3.2.4 Prameny Hájkovy kroniky

Protože byl Václav Hájek karlštejnským děkanem, měl přístup k místům, kde byly skladovány všechny materiály a historické prameny vývoje Čech, Moravy, Slezska a ostatních blízkých území.

Stejně jako autor kroniky takřčeného Dalimila, základním a výchozím pramenem se mu stala Kosmova kronika. Dále pak čerpal ze starších českých kronik,

Kosmových pokračovatelů, mezi prameny je též uveřejněna kronika Dalimilova, Zbraslavská kronika, Staré letopisy česká a ostatní velice obsáhlý počet legend, análů, listin, listů a podobných historických pramenů. Tyto prameny považoval za faktografickou látku, kterou pak na základě svého řečnického umění měnil v souvislý epický text.

3.2.5 Hájkova kronika jako souvislé epické dílo

Václav Hájek z Libočan měl velký dar schopnosti mluvit. Stal se tak velkým tvůrcem příběhů, které mohl vystavět do velkých rozměrů díky své velké fantazii. Dotváří tedy jednotlivé historické příběhy do rozsáhlých a barvitých vyprávění. Faktografickou látku tímto způsobem transferuje do rozličného příběhu a tato látka se stává pak jeho vlastní výpovědí o dějinách a nese charakteristické rysy epických žánrů. Jeho příběh pak v očích čtenáře nabývá až takových hodnot, že sám čtenář se cítí téměř účastníkem příběhu. Následkem jeho fantasijního snění je pak historická nesprávnost. Ale nejen to. Hájek díky svým vyprávěcím schopnostem se degradoval ze třídy historika, ale jako vypravěč se stal uznávanou osobou. Podařilo se mu ovšem spojit do jednoho díla chronologickou osu díla, která navíc spojovala fikci i skutečnost v jednom.

Studiem díla Václava Hájka z Libočan se zabýval i Karel Čapek, který jeho dílo definuje jako pohádku. Čapek říká: „...*pohádka se rodí z potřeby vypravovat a z rozkoše naslouchat.*“⁴ Hájek tedy položil jakýsi epický základ, na který mohli navazovat vypravěči novodobé historické prózy. Těmi byli například Alois Jirásek ve *Starých pověstech českých* nebo Ivan Olbracht v díle *Ze starých letopisů*.

Svoji dějovou vyprávěcí linii tvořil dvojím vypravováním. Úseky, kde vychází z bohatých historických pramenů rozvíjí do dlouhých epických částí, kde rozvíjí vyprávění na základě domýšlení a smýšlení událostí. A pak na kratší dějové linie, které ponechává čistě faktografické.

Textový celek rozvitých epických celků netvoří zpravidla věty, nýbrž celé odstavce. Můžeme objevit v Hájkově textu i občasnou inklinaci k veršované podobě. To se děje z toho důvodu, že Hájek faktograficky vycházel také z díla tak řečeného Dalimila. Celou tuto souvislou epickou součást podtrhuje přímou řečí. Ta text aktualizuje takovým způsobem, že dílo nabývá na spádnosti a dynamičnosti.

⁴ Hájek V., *Kronika česká*, s. 15

Hájkovi se tedy dostalo vyzvednutí osobnosti vypravěče, než-li osobnosti historika. Zdeněk Nejedlý Hájkovo dílo hodnotí tímto způsobem: „*Nikdo...nebyl u nás tolik čten jak on. A lid, nejširší vrstvy ho četly s takovým zanícením, že to byla pak nejčtenější česká kniha hned vedle bible... Hájek... dal si zjevně úkol napsat o českých dějinách knihu především zajímavou... a proto klidně vymýšlel a domýšlel, co mu v suchých historických zprávách k takovému líčení scházelo. A jeho čtenáři, zdá se, tak také jeho kroniku přijímali a chápali, aspoň ti lidové, kterým ani nenapadlo zkoumat spolehlivost každého každého tohoto jeho data toho č onoho jména, toho či onoho fakta, nýbrž kochali se zajímavými příběhy zde vypravovanými. Účinek pak Hájkovy kroniky po té stránce byl přímo jedinečný. Podařilo se jí to, co žádnému jinému historickému spisu u nás: opravdu zpopularizovat českou historii a vnést jí znalost přímo do lidu.*“⁵

Kronika není členěna do různých kapitol, ale vypráví chronologicky o jednotlivých rocích, jak šly za sebou. Z toho důvodu, že některý rok byl historicky bohatý na události a jiný zase chudší, dochází k tomu, že některé odstavce jsou rozsáhlé a jiné zase méně obsáhlé. Samozřejmě že události přesahovaly do následujícího roku. U těchto odstavců rozpoznáme násilné rozložení do jednotlivých let.

Významnou součástí kroniky je ale také její grafické znázornění. Jednotlivé historické události jsou vymalovány do kroniky tak, aby si čtenář očima mohl udělat představu o tom, jak to asi vypadalo a v jeho hlavě se tak mohl rozehrát film tohoto průběhu historického líčení.

Budeme-li pátrat po autorech obrazů, ztěžší se dopátráme konkrétního malíře. Jednotlivé obrazy se liší svým zpracováním, což nám napovídá, že malířem nebude pouze jediná osoba.

Tedy nejen textová rovina, ale i grafické znázornění kroniky nám dopomůže k jejímu celkovému vnímání.

Hájkova kronika je obohacena téměř o sto padesát grafických vyobrazení, které se jistým způsobem dělí do tří skupin. První skupinu tvoří malý počet obrazů znázorňující historii od počátku světa zhruba do desátého století. Vztahují se přímo k jednotlivým skutečným entitám. Jsou tedy silně individuální. Často se opakují, protože ilustrovanými entitami jsou právě lidé. Druhou skupinu tvoří graficky znázorněné scenérie přírody, lesa, hradů a obecných situací. Neverbální vyobrazení patřící do třetí skupiny mají největší význam pro kroniku. Graficky přibližují korunovace a pohřby panovníků. Ti jsou detailně přiblíženi tím, že jsou přesně

⁵ Hájek V., *Kronika česká*, s. 15

⁵ Čapek K., *Poznámky o tvorbě*, 39

vykresleny jejich znaky. Například určitou pokrývku hlavy mohl nosit pouze jediný panovník či entitě byla zakresleno určité její znamení, defekt atp.

Tato výtvarná složka kroniky je plně synchronní s epickou složkou kroniky. Uspořádání obrazů je takové, aby souhlasilo a doplňovalo textový celek.

3.2.6 Hájkovi pokračovatelé

Postupem doby a správným výkladem Hájkovy kroniky se mnozí autoři snažili o to, aby se stali svými díly následníky Václava Hájka nebo na něj chtěli pouze svými díly navázat a pokračovat tak v chronologickém líčení českých dějin. To nás opět utvrzuje v tom, jak velkým odkazem a motivačním dílem se stala Hájkova kronika pro budoucí generace. Zájem o toto dílo byl neustále velký i v 17. století. Tehdy se pokusil na Hájkovu epicky historickou dějovou linii navázat *Jan František Beckovský*. Tento barokní kronikář na sklonku sedmnáctého století vydává spis *Poselkyně starých příběhův českých aneb Kronika česká*. Hájkovu kroniku uvádí za hlavní historiografický pramen z něhož čerpal. Ovšem jeho úvod není zcela přesný, protože do svého díla přímo kopíroval celé části Hájkovy kroniky. S touto kronikou nakládal a pracoval jako s dějpravným materiálem, který doplňoval a obohacoval o vlastní údaje. Jeho dílo však nedosáhlo takové popularity, jako dílo Václava Hájka z Libočan.

Největší předlohou se stala Hájkova Česká kronika pro mladé romantické autory. Tito vlastenci objevili v Hájkově vypravování historie českých dějin pravý smysl jejich romantismu. Tak se jim stal Hájek předlohou a z části také inspiračním zdrojem pro jejich díla. Jisté shodné a inspirační prvky převzaté z díla Václava Hájka můžeme nalézt v rukopisech *Královédvorském* a *Zelenohorském*.

Mladí romantičtí autoři vybízeli ke čtení Hájkova díla, zejména pak Václav Kliment Klicpera se stal Hájkovým agitátorem, představil pak také program romantické historické beletrie: „*V Hájkovi třeba čísti, od Kroka pak začítí a každý vévoda, každé kníže, každý král dá se kouzelně poeticky zobrazovati, a když se mimo to každý z nich dozadu jen položí, tu se opět kol a kolem nich celé světy básnické ustvořiti dají.*“⁶

⁶ Hájek V., *Kronika česká*, s. 23

Blízký přítel Karla Hynka Máchy, Karel Sabina, v historických pramenech uvádí, co znamenala Hájkova kronika pro jeho přítele Máchu: „... *nejpěknější román český, nebo chcete-li, nejladnější sbírka povídek.*“⁷

I přes to, že v devatenáctém století působila kronika již z povzdálí, zastávala neustále post buditelky o znalost historické minulosti národa. Byla neustále podněcovatelkou pro mnohé studie jejího výkladu, ale i o historické studie. Z jejího odkazu a z její pramene se pak odrazily do takových děl, jakými jsou například již zmíněné rukopisy, některé ze Smetanových oper, stala se také námětem pro Jiráskovy Staré pověsti české.

*„A podobně stojí před námi Hájkova kronika i dnes: jako zajímavé historické čtení, které nesděljuje pravdu ve vědeckém smyslu, ale vytvořilo pro svou dobu i pro pozdější věky ucelený autoritativní obraz o národní minulosti, dotvořilo a literárně formulovalo její mýtus, jako text, k jehož poutavosti přispívá čtenářská zkušenost s historickou beletrií, jako památka, které se dostalo díky autorovým literárním schopnostem a několikerou shodou historických okolností výjimečné úlohy přispívat k uchování historického povědomí a být po tři sta let v rozmanitých směrech vždy znovu inspirační silou pro vývoj české vědecké i umělecké kultury.“*⁸

4. ERBOVNÍ POVĚSTI A KOMPARACE KRONIK

4.1 Erbovní pověsti v kronikách

Kronikáři Václav Hájek z Libočan a tak řečený Dalimil se ve svých dílech věnují také vyprávění o rodových znacích a erbech. Vypravují o tom, jak k nim šlechtické rody přišly a osvětlují, jaký pravý význam toto ilustrované znamení rodu nese. Oba kronikáři tyto pověsti pojímají odlišným způsobem a hlavně se málo ve které pověsti o erbu shodnou. Hájek vypráví také o jiných erbech než Dalimil.

Dnes však téměř většina jimi zmiňovaných rodových znaků zanikla. Tyto šlechtické rody buď vymřely nebo své rodové znaky upravily či obměnily jejich

⁷ Hájek V., *Kronika česká*, s 23

⁸ Hájek V., *Kronika česká*, s 24

grafický význam. Je proto velice těžké dopátrat se k jejich nynější existenci a vyložit současný heraldický význam rodových znaků.

4.2 Heraldika obecně

Dostupná vyprávění o erbovních pověstech spadají až od počátku 10. století. V této době byla utvářena první česká panská společnost a šlechta. Na český trůn dosedli první čeští panovníci a za čestné zásluhy rytířům a hrdinům začali udělovat rodové znaky. V tomto grafickém vyobrazení rodu na štít byla většinou zpracována vlastnost či charakteristický rys rodu, jemuž panovník erb přidělil. Mimo jiné, kromě majestátu, dostávali hrdinové půdu a domy, aby se umocnila jejich rodová vznešenost. Panské rody ale díky častým výbojům zanikly a s nimi zanikly i jejich štíty. Proto je dnes velice obtížné dopátrat se těchto erbů. Spolehlivé prameny pro pozdější výklad erbů pocházejí z konce dvanáctého a počátku třináctého století.

Erbovní pověsti pak, zejména v těchto dvou kronikách, vznikaly za účelem vysvětlení držení erbu šlechtickým rodem a také proto, aby těmto rodům dodaly více vznešenosti a urozenosti. Erbovní znamení se graficky vyobrazilo na štít a také na jiné části zbroje vznešených pánů. V boji to znamenalo lepší identifikaci například urozeného bojovníka padlého v poli podle erbu na zbroji.

Nejběžnější definice heraldiky jako vědního oboru, je nauka o znacích čili erbech, ale také věda o umění tyto erby zobrazovat. Heraldika, stejně jako mnoho dalších vědních oborů, se vnitřně štěpí na dílčí obory.

Na heraldiku:

- . státní (ta se zabývala státními a zemskými znaky)
- . městská (zkoumala znaky a štíty měst a městysů)
- . cechovní (heraldika zkoumající erbovní znamení jednotlivých cechů)
- . rodová (vykládala štíty panských rodů)

Dochovaná znamení lze přesně vykládat od dvanáctého století. Z počátku udělování erbů panovníky šlechtickým rodům vládl velký chaos a panovníci sami nestíhali dohlížet na oprávněné disponování s erby. Od třináctého století panovníci přijímají dvořany, kteří měli přímo na starost evidenci a udílení rodových znamení. Tito úředníci byli označováni jako *heroldi*. Od tohoto jména druhotným odvozováním vznikl název *heraldika*. Ale nejen pojem heraldika. Úředníci si pro lepší dorozumívání

vytvořili svoje vnitřní názvosloví a termíny, ale také soustavu pravidel o udílení štítů a erbů.

Dříve než byly vytvořeny erby, nositelem rodového znaku byl štít rytíře, který ho měl chránit v boji. Pokud v erbu bylo vyobrazení, které vystihovalo jméno jeho nositele, nazýval se tento erb *mluvící*.

Všechny udělené erby podléhaly rozřazení do dvou základních skupin. Tyto skupiny jsou tvořeny:

- . kusy heraldskými (do této skupiny patřily všechny erby geometrické)
- . kusy obecné (takové erby na nichž bylo vyobrazena zvířata, rostliny, tělesa atp)

Erby byly dále děleny podle toho, zda byly půleny a to buď:

- . svisle nebo-li nazděl
- . vodorovně čili napříč
- . úhlopříčně tedy pokosem nebo pošikem

Heraldika má svoji vlastní terminologii. Všechna vyobrazená znamení jsou heraldicky označena:

- . svislý pruh znamená kůl
- . vodorovný pruh je nazýván břevno
- . lomený pruh nese označení krokev
- . kříže prosté neboli kříže heraldské jsou takové, jejichž ramena sahají až do okraje štítu
- . kříž tlapatý je takový, který má ramena na konci rozšířena
- . kříž dvojitý je označován patriarší
- . kříž, který má ramena rozvětvena se nazývá kříž maltézský

Také erbovní zvěř má svoje heraldické pojmenování podle vyobrazené polohy ve štítě:

- . vztyčený lev, který je ve znaku Čech je lev ve skoku
- . moravská orlice je rozkřídlená
- . drápům, pařátům, rohům a spárům se říká zbroj a je barevně rozlišena

Ilustrace erbu podléhá také vnitřním pravidlům. Zažité je, že tmavé znamení musí být zobrazeno ve světlém poli a světlé znamení v tmavém poli. Světlé barvy jsou představovány zlatou barvou, která se vyobrazuje žlutě nebo stříbrnou barvou a ta je vykreslena bíle. Tmavé barvy představují červená, modrá, zelená a černá.

4.3 Erbovní pověsti vypravované ve dvou českých kronikách

Výklad erbovních pověstí v sobě zahrnují obě kroniky. Tak řečený Dalimil i Václav Hájek se ve svých dílech věnují vypravování o majestátech šlechtických rodů. Na základě nějakého hrdinského činu nebo výsměchu nebo varování byly erby rodům přiděleny.

Pomyslně si rozdělme kroniky na několik částí, v nichž se budeme zabývat rodovými znaky. První období bude představováno od počátku kronik do vyprávěného desátého století. Druhé období, v nichž budeme zkoumat znaky, bude představovat jedenácté století. A chronologicky budeme postupovat až k samému závěru obou kronik.

4.4 Období od počátku českého území do desátého století

Protože teprve v devátém století na území Velké Moravy přicházejí Konstantin a Metoděj a Čechy se teprve začínají utvářet, osvojují si jazyk, tvoří kulturu, stávají se křesťany, nenajdeme v obou kronikách pramene, který by se týkal erbu. Tato část je věnována pověstem o praotci Čechovi a Lechovi, Krokovi, jeho dcerám Káši, Tetce a Libuši, Přemyslu Oráčovi, Neklanovi, Hostivítovi, svatém Václavovi a Boleslavovi. Kronikáři vypravují téměř totožně o těchto příbězích. Někdy se stane, že se liší ve jménech či dataci, ale tyto rozdíly nejsou nijak zásadní.

Už z této první části je patrné, že Václav Hájek se dějinám věnoval detailněji a podrobněji, než autor Dalimilovy kroniky. Vypráví o více historických událostech a skutečnostech a tím se stala jeho kronika obsáhlejší. Například zde nalezneme i pověst o Horymírovi a Šemíkovi.

Tato rozsáhlost ovšem nevyplývá z toho, že by Václav Hájek měl více možností, ze kterých pramenů čerpat, ale z jeho bohatého slovního materiálu a schopnosti vytvořit z faktografického pramene rozvinutý souvislý ucelený příběh.

V této části vlastně ani nemůžeme očekávat příběhy o rodových erbech, protože se teprve utvářela vůbec jakási společnost, která začala obydlovat nová území a oblasti.

4.5 Jedenácté století v kronikách

První erbovní pověst nalzáme v Kronice takřečeného Dalimila na počátku jedenáctého století. Tato pověst vypráví o získání štítu, jež zdobí bojovná orlice v plameni, kterou udělil německý císař Otta svému zeti Břetislavovi, který má za manželku jeho dceru Jitku.

*„To ti dávám jako věno.
Bude.li ti poručeno
od císaře nějakého
do služeb jet k dvoru jeho,
můžeš cestou žd'árit, žhnout,
vypalovat každý kout,
za sebou na celou míli
zářit rudou pochodní.
Češi věnu věrni byli.
V jejich štítě od těch dní
co bojové znamení
je orlice v plameni.“⁹*

Stejný příběh můžeme najít také v České kronice. Ten je ale vypravován obšírněji a s větším zapojením do události, ale k erbovnímu vyústění nesměruje.

Dnes heraldikové tuto historickou pověst vykládají tím způsobem, že tento erb měl podobu orlice v plameni, která se vyznačovala bojovností Čechů, jejich statečností a věrno

Plamenná orlice byla nejstarším erbem českého panovníka. Pochází však pravděpodobně až z doby Vladislava II.

Heraldikové tento znak pak klasifikují takto: *„U nás byla nejstarším známým přemyslovským, a tím také českým, znakem černá, tzv. plamenná orlice (tj. s červenými plamínky) ve stříbrném poli; někdy se zlatým perisoniem. Tato orlice byla v podvědomí národa mylně spojována s osobou knížete Václava († 929 či 935), a proto je též nazývána orlicí svatováclavskou. Nejstarší dochované vyobrazení této orlice nacházíme na pečeti z roku 1192, kterou užíval králevic Přemysl, potomní český král Přemysl Otakar I. (1197-1230). Není však vyloučeno, že téhož znamení užíval již kníže Vladislav II. (1140-1173), a to v době 2. křížové výpravy evropských panovníků a šlechty do Svaté země, které se tento český kníže a pak král účastnil.“*

⁹ Kronika takřečeného Dalimila, s. 76

Zatím co u nás plamenná orlice jako symbol zanikla, žije dál ve znaku biskupství tridentského, které ji dostalo udělenou od krále Jana Lucemburského. ¹⁰

Z výkladu vědeckých studií víme, že mnoho erbů bylo panovníkem uděleno při tvoření panské společnosti a za zásluhy hrdinů. V době jedenáctého století země mezi sebou stále bojovaly o půdu, o nadvládu, prostě o vše, co by mohlo obohatit tento příslušný národ. Proto také v kronikách nalezneme kumulaci erbovních příběhů v jednom období. Chronologicky následující erbovní pověsti je v Dalimilově kronice:

*„Ještě zmínka: Z Poděbrad
vojsko v medulánské seči
první vzalo hradby ztečí,
a ta zcela náležitě
má teď žebřík ve svém štítě.“* ¹¹

Hájkova Česká kronika o *medulánských** bojích také hovoří, avšak to je jediným společným pojítkem mezi oběma kronikami. Erbovní pověst je buď zcela vynechána anebo Václav Hájek čerpal z jiného historického pramene.

Výklad z hlediska heraldického se vůbec, ani přiřazením k době, též přiřazením k osobám, neshoduje s Dalimilovou kronikou. Zlatý žebřík v modrém štítě bylo rodové znamení pánů z Choustníka, který je faktograficky doložen až ve třináctém století.

Při výkladu následující erbovní pověsti v Dalimilově kronice však dochází k něčemu zajímavému. Autor totiž vypráví o erbu, který je změněn, ale o původním erbu se v jeho kronice nedočteme:

*„Císař s rozhodnutím nemešká,
potvrdí hned nové království,
dá černého orla, který štít
českých knížat zdobil do dneška,
jednoocasým lvem zaměnit,
jenž se bíle v rudém poli skví.
I ve službě králi uleví.
Český kníže, který donyní
kotel držel v dvorské kuchyni*

¹⁰ J. Janáček, J. Louda, *České erby*, s. 18

¹¹ *Kronika takřečeného Dalimila*, 88

* *medulánské* = *milánské*

*nad ohněm, je rázem povýšen
na číšníka.*¹²

A právě zde ho skvěle doplní Václav Hájek, který vysvětlí pověst o kotli v erbu českých knížat a také to, proč byl erb nahrazen za jiný: „... *císař rozkázal Boleslavovi... do Řezna jeti...a tam opět Boleslav musil za hodinu kotel na sochoře a sochor na rameni v kuchyni nad ohněm držeti. Knížata opět zaň se přimlúvili...Císař rozkázal Boleslava povolati a on řekl: Vorla povolati a on řekl: Vorla černého v bílém štítu vždycky moji předkové požívali...Komu nebo od koho bylo takové znamení dáno, toho já nevím, než za to mám, že jest kníže Čech to znamení s sebou do této krajiny přinesl... A toho na znamení aby každé kníže český kotel své obyčejné barvy v červeném nebo ohnivém poli za erb měl... A s tím Boleslava propustil, který na títu i na korouhvi kotel namalovaný do Pahy přinesl a vorel černý s císařem zaletal.*¹³

Do pozadí se tedy dostává černý orel, který zdobí štít českých knížat a jeho náhradou je jednoocasý stříbrný lev v rudém poli.

Od dávných dob byly hlavními symboly Čech lev a Moravy orlice. Není zřejmé, který ze symbolů je starší a o obou existuje několik pověstí, které jsou většinou spojeny s českými panovníky. Faktem je, že orlici i lva užívaly již nejstarší české a moravské rody. Dodnes nesou orlici ve svém erbu například Lobkowiczové nebo Kolowratové, lva mají Žerotínové. Záleží však především na barvě této heraldické figury. Český lev je vyobrazován na červeném poli jako stříbrný, dvouocasý a se zlatou zbrojí. Z heraldické terminologie již víme, že zbrojí se myslí například zuby nebo pařáty. Lev bývá označován za krále zvířat a je symbolem statečnosti a odvahy.

A právě za věrnost a udatnost udělil pravděpodobně císař Fridrich tento erb knížeti Vratislavovi II. po milánské výpravě roku 1158.

V témže století, o pár let později, Václav Hájek vypráví o pověsti, jak byl rod českých knížat a králů zbaven kotle v erbu: „*Tu císař Břetislava k milosti přijal a mnohými milostmi i novým štítem jej obdařil, kuchyňné služby a kotla jej zbavil, tak aby on v bílém štítu černú orlici jako plamenem prorážející na věčnou paměť jako předkové jeho nosili.*¹⁴

Poslední erbovní pověsti, sahající do jedenáctého století, pocházejí jedna z kroniky Dalimilovy a druhá z České kroniky Václava Hájka. Erbovní příběhy nejsou

¹² *Kronika takřečeného Dalimila, s. 89*

¹³ Hájek, V., *Kronika česká, s. 266*

¹⁴ Hájek V., *Kronika česká kronika, s. 266*

totožné a vyprávějí každé o jiné události. Zatímco Dalimil se věnuje erbů Jetříška Buškovic:

*„Jetříšek Buškovíc, hezký hoch,
jemuž říkali též Tuří roh.
Že ze uší kdysi kance chyt,
zdobil kančí rypák jeho štít.“¹⁵*

Pověst vypráví, že se tento proslulý silák jednou střetl v lese s velikým kancem, statečně jej přemohl a pouhýma rukama odnesl na zádech na knížecí dvůr, kde poté zvířeti uťal hlavu. Tato pověst je vlastně totožná s pověstí "O Bivoji" a nemůžeme tedy přesně určit, zda je alespoň zčásti pravdivá. Jetříšek však jistě byl statečným válečníkem, vždyť v bojích za upevnění královské moci padl v roce 1110. V erbů rodu Buziců a následně pak i dalších jeho větví je však na tuto pověst pamatováno. Ve zlatém štítě je uťatá černá kančí hlava s červeným vyplazeným jazykem a stříbrnými kančími zuby.

Václav Hájek vypráví o pověsti erbu, který má podobu zlatého vrše v modrém poli: „... od nějakého Vrše hraběte pošli, kterýž byl někdy mnohými před lety s knížaty charvatskými, totiž Čechem a Lechem, bratry vlastními, do té země z Charvat přijel. A ten jistý hrabě na svém štítu zlaté vrše v modrém poli požíval...“¹⁶

Poslední erbovní pověst pochází taktéž z Hájkovy kroniky a vypráví o rodě Hovorově. Z přímluvy knížete Jaromíra u císaře mu byl udělen znak překřížených větví ve zlatém poli.

„Císař nový, jenž byl velice milostivý, rád a vděčně to na žádost Jaromírovu učinil a Hovorovo panství svú milostí a majestátem obdařil, jemu rozkázal, aby na svém štít nosil dvě černé ostří na kříž přeložené tak, aby každá ostrev měla pět sukův a to v zlatém poli...“¹⁷

4.6 Dvanácté století v kronikách

Dvanácté století rozšiřuje pověsti o erbech. Dalimil pokračuje ve vyprávění takto:

*„Jak dál praví kronika,
kníže paměť Jiříka*

¹⁵ *Kronika takřečeného Dalimila, s. 111*

¹⁶ Hájek V., *Kronika česká, s. 273*

¹⁷ Hájek V., *Kronika česká, s. 276*

*dlouho ctil a chválil všude,
svolil, aby každé dítě
jeho smělo nosit v štítě
pruhy bělostné a rudé.*¹⁸

Z hlediska heraldického nejsou bližší informace a prameny o tomto erbu. Podobu tohoto znaku nosili například rody Doupovců z Doupova a Budovců z Budova.

V Dalimilově kronice se autor také zabýval pověstí o erbu, jenž se vyznačoval lví nohou:

*„Ten jeho i bratra ovšem
velí ihned zajmout dráby
a stít katem. Po tomto činu
ty, co mají spoluvinu,
za hranice vypoví
a ostatním nohu lví
v erbu nosit přikáže.*¹⁹

Heraldikové vysvětlují původ erbu takovým způsobem, že lví noha, potažmo lev sám, v tomto případě vyjadřoval naučení se pokoře pyšným lidem. Lví nohu měl ve štítě Půta z Riesenburka. Z jeho synů pocházejí vladykové ze Šebína, z Křesína, z Kamenice a z Vetlé.

V Hájkově kronice se již dále o erbovních pověstech nedočteme. Ve svém díle se těmto příběhům nevěnuje tak, jako autor kroniky tak řečeného Dalimila. Zato barvitě dokáže vypravovat o různých událostech do delších textových celků, jako například o bitvě mezi Čechy a Moravany. Hájek tedy vypráví obsáhle o této bitvě, zatímco Dalimil se jí věnuje pouze okrajově, zato ale vypráví další erbovní pověst:

*„Bedřich bratru na Moravu
jel napravit vzpurnou hlavu,
a že lidé neměl dost,
vzal Vršovce na milost.*

¹⁸ Kronika takřečeného Dalimila, s. 113

¹⁹ Kronika takřečeného Dalimila, s. 120

*Aby dětem náležitě
připomněl však otců vinu,
nakázal jim nadál v štítě
mít katovskou širočinu.*²⁰

4.7 Třinácté století v kronikách

I přesto, že se v Hájkově kronice nedočteme dalších erbovních příběhů a pověstí, mají kroniky stále shodné rysy, co se vypravování týče, o historických událostech. Což ale může pramenit z toho, že Hájek vycházel z Dalimilovy kroniky a měl ji za předlohu. Touto shodnou událostí je také například vypravování o vyvražďování židů. Téma je sice shodné, ovšem pojetí pověsti autory kronik je zcela rozdílné. Faktografické údaje se neshodují a hovoří o zcela odlišných skutečnostech. Dalimilem je historická událost zpracována takto:

*„Když pan Vojslav zprznil dívčinu
židovskou a když ho po činu
starý žid zardousil za pár dní,
Vojslavovi chlípni kumpáni
začali židy vraždit po stovkách.
Velký strach do ciziny lotry vyhání.
Potom udělají pokání,
král jim odpustí, však na paměť,
že páchali židům násilí,
nařídí jim, aby nosili
v erbu svém židovský klobouk ted’.*²¹

²⁰ *Kronika takřečeného Dalimila, s. 132*

²¹ *Kronika takřečeného Dalimila, s. 153*

V Hájkově kronice se sice dočteme stejné historické události, ale jsou v ní pojmenovány zcela jiné entity. Tím se liší Hájkovo a Dalimilovo vyprávění o této události. Hájek tedy vypráví: „*Tu jeden řezník, sa člověk chudý, jenž měl příjmi Ryntslajch, rodem z Frankfurtu, těžce váže takový účinek židovský, vzkřikl a zbouřil lid v Rotýli na židy, takže se mnoho lidu obecného sběhlo na ryňk do toho městečka a někteří z nich vběhše do kostela pochytili korouhev, na níž byl namalován obraz umučení božího, i kázali jej před sebou nositi. A sami za ním běhajíce domy židovské vybíjeli a židy mordovali.*“²²

Těmito událostmi v obou kronikách končí pověsti vyprávějící o rodových majestátech a o tom, jak k nim šlechtické rodiny přišly. Václav Hájek pak ještě pokračuje ve svém líčení historických událostí, ale kronika takřečeného Dalimila je svým obsahem u konce. Tím také končí veškerá komparace obou kronik.

5. ETYMOLOGIE

V jazyce je mnoho slov, jejichž původ je nám patrný z pouhého přečtení. Má takové znění, že nás hned napadne, jak takové slovo asi mohlo vzniknout. Toto slovo díky odvozování tvoří společné pole slov příbuzných, které si můžeme vyložit stejně lehce, jako slovo základové. Jelikož z historie slovanských národů víme, že pocházejí z jednoho pramene, postupným zkoumáním a konfrontací zjistíme, že slovanské národy mají mnoho slov etymologicky společných a příbuzných. Cíl etymologie se tímto srovnáváním zdá jasný a to najít původ slov. Z podrobného zkoumání bychom pak slova mohli rozdělit na několik druhů z hlediska jejich původu. Například na slova společná pro téměř všechny slovanské národy nebo je slovo přejato z celé rodiny indoevropských jazyků či z toho hlediska, že slovo pochází z úplně jiné jazykové rodiny.

Etymologové jsou vázáni na mnoho vnitřních zákonitostí, které při výkladu a zkoumání slova musí dodržovat a neopomínat jich, aby zkoumané slovo správně vyložili.

²² Hájek V., *Kronika česká*, s. 386

5.1 Etymologie jako vědní disciplína

Je jazykovědná disciplína, která se zabývá výkladem slov a hledáním jejich původu. Jako vědní lingvistická disciplína je poměrně mladá. Ale samotné vyhledávání původu slov, které je oproštěno od etymologických zákonitostí, má své kořeny již v antice. K výsledkům slovní analýzy dochází pomocí lingvistické metody historickosrovnávací.

Hledání původu slov a jeho výklad tedy nacházíme již v antickém světě. Tato potřeba vznikla na základě prvních literárních památek jako způsob výkladu jednotlivých jazykových pojmenování. Metodami zkoumání se však nezabývali přímo školení badatelé o výkladu slov, nýbrž filozofové. Bylo to celkem přirozené, uvážíme-li bohatou tradici filozofických škol v antice. Významní filozofové jako Platón, Demokritos či Hérakleitos se zabývali i jazykovými výrazy. Na tyto velké osobnosti pak navazovali další učenci, kteří se zabývali slovním výkladem a pěstovali a rozšiřovali tak etymologii a udávali jí směr vývoje. Obohacovali ji o nové studie a výklady.

„Vedle filozofické linie v pěstování etymologie v podstatě tak, jak ji vytvořil Platón a stoikové, přejali v starověku a raném středověku dědictví stoiků i specializovaní gramatikové. Na rozdíl od filozofů, kteří většinu jako zastánci jistého pojetí uvažovali značně libovolně a fantasticky o sepětí primárních (dnes bychom řekli značkových) slov s realitou, soustřeďovali se gramatikové, většinou přívrženci opačného směru, na výklad slov odvozených (dnes bychom řekli popisných), a pohybovali se tak přece jenom více na půdě lingvistické reality než spekulace etymologizujících filozofů.“²³

Ovšem nesprávnými metodami nazírání na jazyk a jeho slovní výklad, zůstávala, ale také se vyvíjela, etymologie spíše jako výkladový prostředek literatury a nevyvíjela se příhodně jako jazykovědná disciplína rozvíjející a obohacující vědní disciplínu o jazyce. Žádný nový přínos pro etymologii nepřineslo ani období středověku a počátku novověku. Pouze se v kruhu opakovaly antické metody jazykového bádání a vývoj etymologie nebyl posunut do určitých vyšších bádání o jazyce. Toto bádání a vykládání v sobě zahrnuje latinský jazyk . Na české půdě v tomto období prozatím nedocházelo ke zkoumání českého jazyka, který se neustále vyvíjel.

²³ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 18

Počátky české etymologie nalézáme v době humanismu a renesance. Z historického hlediska o jazyce víme, že v této době se zde zmítaly boje o to, jakým jazykem se bude na území Čech hovořit. Vyšší šlechtické stavy užívaly jazyka, jako nástroje dorozumívání, latinu nebo němčinu. Zatímco lidé, kteří podléhali těmto pánům, mezi sebou komunikovali starou češtinou. Lidové vrstvy se tak staly tvůrci českého jazyka. Abychom byli správně korektní, tak samozřejmě se mezi tyto tvůrce českého jazyka řadilo i mnoho národních buditelů. Z etymologického hlediska proto nemůžeme čekat rozsáhlé výklady jazykových prostředků. Původní česká slova, která se stala předmětem etymologie, byla jména vlastní. Tím se odštěpila dílčí věda etymologie nazývaná *onomastika*. Na základě etymologického bádání v renesančních Čechách vzniká první etymologický slovník. Nebyl sice ryze český, ale znamenal určitý posun kupředu v této vědní disciplíně. Autorem etymologického slovníku byl Václav Jan Rosa, který do svého díla zahrnul i etymologickou část z díla Jana Ámose Komenského. Toto dílo nelze ovšem pokládat za správné, protože oba autoři neznali historický výklad původního českého hláskosloví.

5.2 Zformování novodobé evropské etymologie

Pravým přínosem pro etymologii bylo až osmnácté století. Etymologie nevěnuje pozornost pouze latině, ale do popředí zájmů se dostávají jazyky menších národů. Proto se najednou primární potřebou stalo prozkoumání téměř všech jazyků světa, aby jim bylo správně porozuměno. Stěžejním dílem tehdejší etymologie se stal slovník filozofa *Gottfrieda Wilhelma Leibnize*, který nesl název *Peterbusrký slovník*. Díky velkému zájmu o nové světové a neprobádané jazyky, bylo ovšem toto dílo velice rychle předčeno studií *Johanna Christopha Adleunga*, které vyšlo v několika obsáhlých svazcích a vedle soustředěného výkladu slov se věnovalo také všeobecnému přehledu všech jazyků světa v té době známých a již objevených. Dále taky příbuznosti těchto jazyků a popisu jejich jednotlivým charakteristickým rysům. Toto dílo neslo název *Mithridates oder Allgemeine Sprachkunde, mit dem Vater nser als Sprachprobe in beineha fünf hundert Sprachen und Mundarten*. Dalším velice významným faktem bylo objevení indické kultury a jazyka. Staří Indové byli výborní a důslední vědci o jejich jazyce. Měli velký cit pro fonetiku, ale také se osvědčili jako lexikografové. Stali se pro evropské badatele důležitými vzory, ze kterých poté vycházeli. Zakladatelem

novodobých etymologických metod a přístupů se stal Franz Bopp, slova zkoumal z hlediska flexivních koncovek. Z těchto novodobých metod se pak utvářely gramatiky a učení jednotlivých jazyků. Staří Indové tedy pro evropské lingvisty otevřeli nový přístup nazírání na jazyk a tím pádem i nové metody zkoumání. Nutno sdělit, že téměř většina prací pochází od německých autorů a taktéž jsou psány v německém jazyce.

Badatelé také cítili potřebu prozkoumat společný prajazyk národů, proto vznikaly studie synchronní, tedy současné, ale i diachronní, tedy studie věnované prajazyku. Vedle německých lingvistů se objevují i francouzští, kteří hledají výklad ze sociologického hlediska. Nejvýraznější, lingvistou se stal Antoine Meillet.

5.3 Novodobá česká etymologie

Z předešlé kapitoly víme, že první etymologické práce pocházejí od Rosy, Komenského, Helenka a Matouše Benešovského. Z novodobých prací je významnou součástí dílo slovenského jazykovědce Antona Bernoláka. Největšího rozmachu české etymologii se dostalo v době Národního obrození. Národní buditelé vyzdvihovali zájem o český jazyk, ale také nutnost jeho znalosti obecné a historické. Pravý teoretický a ucelený počátek české etymologie představuje dílo *Josefa Dobrovského Entwurf zu einemm allgemeinen Etymologikon der slawischen Sparchen (1813)*.

V době národního buditelství a obnovy národního jazyka silně zasahují čeští jazykovědci, kteří si dávají za úkol obnovu jazyka a jeho sblížení s prostým lidem. Češtinou se zabývají Pavel Josef Šafařík, Lubor Niederle, Václav Fortunát Durych, Antonín Matzenauer, Leopold Václav Gietler, M. Hattala a mnoho dalších osobností Národního obrození. Největšího rozmachu česká etymologie dosáhla za etymologické vlády Jana Gebauera. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století bylo publikováno mnoho odborných etymologických studií a také velké množství lexikálních výkladů, které byly dílčí součástí etymologických příruček. Do roku 1945 vycházejí periodika, například *Časopis pro moderní filologii*, *Příspěvky k výkladu slov* či *Naše řeč*, věnující se českému jazyku, ve kterých byly otištěny články lingvistů Zubatého, Ertla, Titze, Šmilauera, Hodury a Hujera. Jejich práce byly zaměřeny nejen na český jazyk, ale i na jeho historický vývoj a historický výklad ostatních slovanských jazyků. Zabývají se také přejatými slovy z cizích jazyků a jejich adaptací v moderní češtině.

Ve válečném období český jazyk zaznamenal opět útlum díky německým represím a tak vznikaly etymologické studie potají nebo vůbec. K obnovení této vědy dochází po roce 1945 pracemi Kořínka, Machka, Holuba. Poprvé byla zpracována i celá dosavadní česká slovní zásoba ve *Stručném slovníku etymologickém jazyka československého* profesora Josefa Holuba. Zpracování slov do etymologického slovníku vytvořil také ve svém celoživotním díle Václav Machek. Dílo je pak příhodně nazváno *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Do dnešní doby je neustále posledním etymologickým zpracováním lexikon českého jazyka, který vydal Jiří Rejzek s názvem *Český etymologický slovník*.

V dnešní době se etymologií zabývají Petr Peňáz, Eva Havlová, Helena Karlíková, Dagmar Tenorová. Tito všichni autoři s mnoha dalšími a v čele s Adolfem Erhartem se zasloužili o to, aby v sešitech od roku 1989 ve vydavatelství Academia postupně vyšel *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Ten stál na celkové rekonstrukci staroslověnštiny.

5.4 Etymologie a onomastika

Etymologii jako vědu bylo třeba nějak sjednotit a stanovit její celková pravidla nazírání na původ slova. Proto v roce 1967 v Moskvě, tehdy ještě v bývalém Sovětském svazu, akademie věd uspořádala mezinárodní konferenci lingvistů. V průběhu následujících let se konala další lingvistická symposia, kde byly řešeny aktuální lingvistické otázky. Poslední tato mezinárodní konference proběhla v Polsku. Byla uspořádána Jagellonskou univerzitou v Krakově v roce 2001. V Česku je tradice etymologických konferencí poměrně mladá. První lingvistická konference proběhla v roce 1994 na počest výročí narození Václava Machka. Sjezd uspořádala Masarykova univerzita společně s Akademií věd České republiky.

Díleč etymologickou disciplínou je takzvaná onomastika. Je to vědní obor, který se zabývá výkalem vlastních jmen, proprií. Vědci pátrali po primárním významu jmen, které vyložili do onomastického *Slovníku vlastních jmen*. Neomezovali se pouze na jména lidská, ale do okruhu jejich bádání patří i výklad jmen místních. Prvním soupisem místních jmen je brožura *Václava Lebeda z Bedršdorfu* nesoucí název *Knížka*,

obsahující v sobě kratičká poznamenání měst, zámkův, hradův, tvrzí i jiných sídel v tomto slavném království ležících z roku 1610, který sloužil pro zemské kancléře.

Mezi první původní a pravé patří primární místo studii *Nesnáze českého horopisu* od *Antonína Vánkomila Malochy* z roku 1854. Onomastika byla původně součástí historiografie. Zásadou Jana Gebauera se stala součástí filologie, lingvistiky. Původně totiž vykládala vlastní jména z hlediska faktografického a historického. Její vývoj oproti etymologii je proto pomalejší. Období první republiky pro ni znamená teprve přípravnou fázi, kterou následně rozvíjeli členové pražského lingvistického kroužku. Největšího rozmachu pak jako vědní obor dosahuje po roce 1945.

5.5 Lidová etymologie

Do okruhu etymologie se zcela mylně řadí i takzvaná lidová etymologie. Lidová etymologie je založena na nesprávném lidovém výkladu slova. Takřka mnohdy se dopouští sémantických chyb při vykládání. Proto ji jako samostatnou etymologickou disciplínu nemůžeme považovat. Mnozí vědci zabývající se etymologií, nazývají tuto etymologii dvojitým způsobem. A to tedy na etymologii úplnou a etymologii částečnou. Označení „lidová etymologie“ uvedl do této vědy v roce 1852 E. Förstemann. Na něj navázalo pak mnoho dalších jazykovědců. Rozsáhlý počet etymologických výrazů, na které je pohlíženo z hlediska lidové etymologie, je založen na sémantických změnách výkladu.

„Impulsem k jazykově tvůrčí činnosti nazývané lidová etymologie je snaha mluvčích změnit značková pojmenování v popisná, interpretovat slova etymologicky neprůhledná, vřadit slova etymologicky izolovaná do některého etymologického hnízda, kam vlastně od původu nepatřila.“²⁴

„Motivace tohoto postupu vysvitne dobře z českého lidového sednice, pojmenovávajícího hlavní místnost v bytě jakoby podle toho, že se v ní „sedi“, nahradilo v některých dialektech původní „světnice“, když se přestala chápat jeho souvislost se „světlo“ a „svítit“.

²⁴ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 154

5.6 Užití postupy při hledání původu slov

Základním úkolem etymologie je výklad jednotlivých jazykových pojmenování, určení jeho stavu, jazykové motivace, ale také určení jeho stáří. Na základě tohoto všeho určení pak vedou tyto postupy k rekonstrukcím jednotlivých jazyků. Z prvotního nahlédnutí na slovo poznáme, zda je průhledné, co se týče jeho motivovanosti či je takové, že si ho žádným způsobem nemůžeme odvodit. Slovo z tohoto hlediska klasifikujeme:

. neanalyzovatelná

- je skupina obsahující taková slova, jejichž tvary nejsou odvozeniny od substantiv, adjektiv či verb

. analyzovatelná

- jsou taková, jejichž struktura nám napovídá jistý druh motivace a fundace, dále v sobě obsahují derivační afixy, poměrně často tato skupina zahrnuje slovesné odvozeniny

. analyzovatelná

- naprosto jednoduše určitelná, jejich tvary jsou tvořeny velice produktivními afixy, v takovéto skupině nalezneme téměř všechny odvozeniny substantiv a adjektiv.

5.7 Složitě dílčí součásti etymologie

Primárním cílem etymologů je výklad všech slov i těch, která jsou výrazně etymologicky temná. Z toho cíle proto musí etymologové striktně trvat na jejich vyložení. Jazykovědci pak přistupují i ke spekulacím, například hláskovým, aby byl jejich cíl splněn a odhalili původ jazykových pojmenování. Z toho důvodu, že na jazykové výrazy je nazíráno z několika hledisek, odvíjí se od nich i etymologické spekulace. Jazykovědci nepoužívají pouze hláskoslovné spekulace, ale také spekulace morfologické, které slouží při konfrontaci slov příbuzných jazyků. Dále jsou to spekulace sémantické, které se zakládají na téměř totožné či podobné hláskové stavbě.

5.7.1 Etymologický výklad proprií

Velkou skupinu etymologických výrazů tvoří jména obecná. Jsou to taková slova, pojmenovávající skutečnost, jsou vydělena z reality, jako samostatně fungující substance. Mají svůj obecný význam, který přiřazuje substanci do určité kategorie. Obecný význam nabývá takového výrazu, že pojmenovanou substanci můžeme označit za jedinečnou. Téměř ve všech případech se jedná o slova, která jsou dána a zažita společenskou konvencí.

„Vztah proprií k apelativům otevírá dveře i etymologické explikaci vlastních jmen. Ta však tvoří jen jednu z mnoha složek onomastiky (nauky o vlastních jménech). Komplexní onomastické výklady sledují totiž vedle toho i cíle další, historiograficky popisné, kartograficky i administrativně normativní, pravopisné apod.“²⁵

Jako samostatná kategorie etymologického zkoumání není až tak obtížná. Ze sémantického hlediska jsou totiž vlastní jména dost průhledná. Mnohdy jde o slova motivovaná, která se zakládají na názvech obecných. Proto někdy stačí pouze tento etymologický výklad proprií. Tomuto zkoumání podléhají i jazykové výrazy cizí, nejen domácí. Velkou skupinou vlastních jmen, které se zakládají na obecných významech, disponuje řečtina. Téměř všechna slova jsou tímto způsobem průhledná.

5.7.2 Spolupráce vědních disciplín etymologie a archeologie

Jazyk je nedílnou součástí společnosti. Považuje se za něco totálně dokonalého a samozřejmého. Slouží určité skupině na určitém území a v určité době k běžné komunikaci. Jeho funkce je tedy společenská a primárně dorozumívací a sdělovací. Z čehož plyne i jeho stáří. Jazyka, i když třeba nedokonalého, jako je v dnešní době, užívali jeho uživatelé už v prehistorii. Do značné míry je tedy nositelem společenské situace v minulých dobách. Dokládá také na svých jazykových výrazech vývojové etapy v myšlení. Od slov jednoduchých k názvům propracovaným.

„To nám umožňuje dělat z rekonstruované slovní zásoby (praslovanské, indoevropské apod) závěry o tehdejších společenských poměrech, způsobu výroby i o

²⁵ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 213

jevech z oblasti kultury i nemateriální – rekonstruovat tzv. glotoformní společenství (tj. nejazyková fakta charakterizující příslušné jazykové společenství).“²⁶

Jazykovědci zabývající se etymologií v konfrontaci s etymologickou archeologií zkoumají slova z hlediska historickosrovnávacího. Jakou součástí této vědní disciplíny je datována od první poloviny 19. století. Každý jazykovědec by měl disponovat nejen znalostmi z doby současné, ale měl by do jisté míry ovládat také historii a historiografická fakta a ve svém myšlení dospět až k jisté abstrakci myšlení.

5.7.3 Spolupráce vědních disciplín etymologie a etnolingvistiky

„Etnolingvistika = lingvistická antropologie je interdisciplinární vědní obor stojící na pomezí lingvistiky a etnologie, který zkoumá vztahy mezi jazykovými a kulturními jevy.“²⁷

Etnolingvistika jako dílčí součást etymologie má poměrně krátkodobou tradici. Její součástí se stala teprve na počátku 20. století, kdy ji uvedli američtí antropologové do praxe. Ti se totiž zabývali pochopením indiánských jazyků. Mezi přední publikující vědce se řadili zejména F. Boas, E. Sapir, B. L. Whorf. Jejich práce byly koncipovány spíše antropologicky nežli jazykovědně, k čemuž je pradoxně nutila znalost indiánského jazyka pro pochopení jejich kultury, náboženství atd.

„Jednou ze základních tezí etnolingvistiky je teorie jazykového relativismu, podle níž má struktura jazyka rozhodující význam pro vnímání okolního světa: konkrétní jazyk je tedy příčinou toho, že lidé vidí a vnímají svět různě.“²⁸

Etnolingvistika z hlediska slovanské filologie je obor mladý. Tato vědní disciplína je spíše pěstována v Rusku a Polsku. V komparaci s americkou etnolingvistikou je jediným pojítkem pouze název vědní disciplíny. Zaměření na zkoumání jazyka je pojato zcela odlišně. Ruská etnolingvistika byla představována školou N. I. Tolstého a byla koncipována na synchronizaci jazyka s duchovní kulturou.

²⁶ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 219

²⁷ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 226

²⁸ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 225

Výsledkem tohoto dlouholetého bádání se stal entolingvistický slovník *Slavjanskije drevnosti*.

Spolupracující jazykovědci blízcí ruské lingvistické škole byli polští lingvisté. Hlavním představitelem polské školy byl, a stále je, Jerzy Bartmiski. Zasloužil se o vydávání polského lingvistického časopisu *Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury*.

Nikoli klíčovou, ale důležitou pozici zastává také bulharská etnolingvistika. Mezi významné světové etnolingvistiky se řadí díky vydávanému periodiku, první číslo se objevilo v roce 1996, *Kodovi slovenskih kultura*. A stejně jako etnolingvistika polská či ruská má také svoji přední osobnost, kterou je folkloristka, lingvistka *Biljana Sikimicová*.

„Vzhledem k interdisciplinárnímu charakteru etnolingvistiky lze nalézt i základní témata, která jsou předmětem zájmu jak etnolingvistiky, tak i etymologie. Jedním z nich je sémantická rekonstrukce, při níž je nutné porovnat výsledky etnografie, folkloristiky, archeologie, kulturní historie, přírodních věd a dalších disciplín s etymologickým výzkumem. Při zjišťování motivace pojmenování pátrá etymolog po příčinách této motivace, přičemž se často opírá o mimojazyková fakta.“²⁹

5.7.4 Spolupráce vědních disciplín etymologie a jazykového zeměpisu

Významným zdrojem informací pro etymologii je rovněž jazyková geografie. Podstatným zdrojem není pouze pro etymologii, ale víc slouží v lingvistice. Umožňuje členit jazyk a jazykové výrazy podle územního rozdělení země. Konfrontace jednotlivých území pak poukáže na jazykové rozdíly. Ty mohou být lexikální, sémantické, ale nejběžnější jsou hláskové.

„Tento typ geografického výzkumu, který se opírá o historické skutečnosti, poskytuje etymologii značné možnosti. Vychází na jedné straně ze známého faktu, že mezi jazykovými oblastmi, jazyky a dialekty existují hranice nazývané ve své projekci na mapu izoglosy – obecně jazykově, specializovaně pak též izofóny – hranice jevů

²⁹ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 227

fonetických, izomorfy – hranice jevů morfologických, izolexy – hranice jevů lexikálních.“³⁰

Výsledkem jazykového bádání z hlediska rozvrstvení území jsou pak jazykové atlasy. Podle zpracování území můžeme rozeznat několik druhů jazykových atlasů:

- . atlasy nadnárodní (ten představuje například Slovanský jazykový atlas nazývaný OLA)
- . atlas evropský (jeho cílem je mapování jazykové diferenciacce na území Evropy nazývaný ALE)
- . jazykový atlas jednotlivých území (mapuje jednotlivé shody jazyků a dialektů, je jím například Karpatský jazykový atlas, který se značí KLA)

6. ETYMOLOGICKÉ VÝRAZY V KOMPAROVANÝCH KRONIKÁCH

6.1 Etymologické výrazy v Dalimilově kronice

Zřít

= pochází ze staročeského zřieti, staroslověnský výraz zněl zóreti

= znamená zřetelný, zřejmý

= kořen tohoto slova je zer, pomocí afixů se vytvářela slova příbuzná

Práh

= těsně souvisí se slovem zápraží

= je tím míněno místo za prahem ze stanoviště lidí, kteří jsou uvnitř domu

= staroslověnský výraz zněl prag⁷

= zřejmé je, že práh byl vlastně celý mocný nejspodnější kmen, na kterém spočívala domovní stěna, nepřerušeny ani tam, kde byly dveře, lidé na nich sedávali, byly vysoké a mohutné

Strahov

³⁰ Večerka R., *Uvedení do etymologie*, s. 229

= název dle Dalimila vznikl tím způsobem, že lidé hlídající podhradí zde drželi stráž

Stráž

= pochází ze slova střeh, střehnouti

= znamená po něčem číhati

= od jména střeh ji stráž a pomocí afixů vznikala slova příbuzná

= všeslovansky tento výraz zněl straža, z tohoto vznikla stráž, což znamenalo hlídat

Fík

= slovensky, rusky, hornolužicky zní tento výraz jako figa

= pochází z italského nářečí figa, které je původní latinské slovo ficus

= toto slovo již v latině znamenalo potupný posunek a totéž bylo přejato do staročestiny

= v nové češtině zní konečný výraz, slova fík, fuk

Kouřit

= pochází ze slova kouř, tedy dým

= původně toto slovo znělo rauki, protože bylo přejato z německého jazyka

= souhlásky ve slově rauki byly přemíst'ovány a tak vznikl výraz kouř

= původní výraz slova zněl topit, a to proto, že domy v tehdejší době neměly komíny a vytopit světnici znamenalo zaplnit ji kouřem

6.2 Etymologické výrazy v Hájkově kronice

Cílstat

= terč

= Hájkův název se nedochoval

= etymologický slovník vykládá tento výraz jako původně pravděpodobně český, ovšem který podléhal mnoha asimilacím

Dřevosek

= dřevař, tesař

= jednoduchý výklad z Hájkovy kroniky – ten který dělá se dřevem je dřevosek

- = do dnešní doby opět nedochováno
- = primárně nazval Hájek odvozením od slova dřevo
- = v původním znění mělo slovo tvar *der-* k němuž se připínaly přípony
- = staročesky pak toto slovo znělo *dřevo*

Faul

- = nejspíše tím myslel jedovatý odpad při tavbě stříbra
- = dnes výraz znamená zcela jiný význam
- = původní Hájkovo označení se nedochovalo

Kakosírna

- = záchod, toaleta
- = z výkladu etymologického slovníku základem slova je sloveso *kakati*
- = toto sloveso je všeslovanské a jeho staří se řadí do prajazykového vývoje
- = je to výraz dětské řeči, kdy matky na svoje děti mluví zdobnějším jazykem
- = slovo je proto jednoduché, aby jej dítě mohlo lehce vyslovit

Krvostřeb

- = dravý pták
- = výraz nebyl převzat z Hájkovy kroniky

Lopot

- = urozený předák kraje
- = zde se etymologický slovník odkazuje na Hájkovu kroniku
- = přičemž výklad zní jako přední šlechtic

Lubenice

- = šupinový pancíř

Nohsleđa

- = společnice, služebnice
- = bylo vytvořeno v učených kruzích

= převzato z latinského slova

Palubice

= součást zbroje, snad druh štítu

Pobočník

= poboční zbraň

Podtuch

= spodní košile

Smolníček

= pokrývka hlavy zpevněná smolou

= odvozenina od slova smůla, ovšem slovo má společný kořen také pro sloveso *smoliti*, což znamená špinit

= toto slovo je tedy odvozeninou od substantiva smůla a znamená věc pomazanou smolou

Tasan

= zlý duch, satan

= slovo tasan není dochováno v žádných pramenech

= neodkazuje na něj ani etymologický slovník, ani jazyky příbuzné

= slovo satan dle etymologického slovníku je vyloženo podle staročeského *šatanáš*

Seskupíme-li poznatky získané z etymologického slovníku zjistíme, že Háková slova jsou jím pouze vymyšlená buď na základě podobnosti či odvozováním. Dnes však slova jím utvořená nepoužíváme a je patrné, že ani nebyla převzata z jeho kroniky k běžnému užívání a dorozumívání.

7. ZÁVĚR

V předchozích kapitolách jsme sjednotili informace z vědních oborů etymologie, heraldiky, literární teorie a literární historie. Především jsme svoji pozornost zaměřili na kronikářství jako na součást folklorního a historiografického bohatství a samozřejmě pak na výklad kroniky takřčeného Dalimila a České kroniky Václava Hájka z Libočan.

Tato práce byla koncipována za účelem komparace erbovních příběhů obsažených v obou námi interpretovaných kronikách. Kdybychom nahlíželi na kroniky z hlediska historického, hodnotili bychom především jejich historickou správnost. My jsme však preferovali hledisko literárněvědní. Naše analýza byla tedy zaměřena na textovou a obsahovou rovinu těchto děl, zvláště pak na zpracování jednotlivých příběhů.

Ze stanoveného východiska práce, postupným výkladem a interpretací, můžeme učinit takový závěr, že ačkoli oba autoři kronik vycházeli z téměř totožných dostupných pramenů a obě díla mají formu kroniky, objevují se v nich výrazné diferenciované rysy. Z pohledu na dílo, jako na souvislý text zjistíme, že Václav Hájek svoje dílo tvaroval do souvislého epického celku, které se mělo stát zábavným a vyhledávaným pramenem o českých dějinách pro obyčejný lid, kronika tak řečeného Dalimila má podobu veršovaného vyprávění o českých dějinách. Jeho výhodou sice je, že typ verše je jednak čitelný a také pravidelný, což udrží pozornost čtenáře a dílo se tak nestává složitým při interpretaci, ovšem má také výrazný rys propagandy a vnucení autorova názoru. Dílo pak nabývá postu ideologické propagace křesťanství a kritických hodnocení dějin. Obecně tuto kroniku můžeme shrnout do konkrétního účelu autorova posílení křesťanství a upevnění národní pospolitosti a uvědomění.

Při komparaci erbovních příběhů, můžeme stanovit jednoduchý závěr. Autoři vyprávějí o zcela odlišných příbězích a shodují se pouze v jednom vyprávění. Zatímco Hájek nechává volně pracovat svoji fantazii a dotváří jednotlivá vyprávění, autor Dalimilovy kroniky stručně vypověděl příběh rodového štítu. Dnes jimi vyložené erby a rodové štítí jsou velice těžce dohledatelné, či již neexistující.

Etymologická část jejich práce se pak zdá bohatší, než vlastní vyprávění o erbovních příbězích. Oba autoři disponovali velice bohatým a obsáhlým slovníkem, ale také se nebáli vytvořit vlastní pojmenování skutečnosti. Třebaže dnes tato pojmenování již nepoužíváme, je nutno si uvědomit, jaký přínos měla v době jejich autorů a jaký odkaz pro budoucnost vytvořila.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HÁJEK, V. *Česká kronika*. 1. vyd. Praha : Odeon, 1981.
2. *Kronika takřečeného Dalimila*. Překlad: KRČMOVÁ, M. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1977
3. CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury*. 2. vyd. Brno : Kma, 2007
4. JANÁČEK, J. *České erby*. 2. vyd. Praha : Albatros, 1988.
5. KOSTEČKA, J. *Do světa literatury jinak*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1995
6. LEHÁR, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha : Lidové noviny, 2004
7. MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. vyd. Brno : Academia, 1968
8. NAHODIL, O. *České lidové kronikářství*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1960
9. NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české*. 5. vyd. Brno : Atlantis, 1995
10. ŠAUR, V. *Etymologie slovanských příbuzných termínů*. 1. vyd. Praha : Československá akademie věd, 1975
11. ŠULÉŘ, O. *Třináctá komnata*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 2007
12. VEČERKA, R. *Uvedení do etymologie*. 1. vyd. Praha : Lidové noviny, 2006

9. PŘÍLOHY

1. Lobkovický rukopis Dalimilovy kroniky
2. Příloha znázorňuje začátek Dalimilovy kroniky ve Františkánském rukopisu
3. Zde je ukázka opět z Lobkovického rukopisu Dalimilovy kroniky
4. Tento obrázek se nalézá v Pasionálu abatyše Kunhuty.
5. I další kresbu najdeme v Pasionálu abatyše Kunhuty a vyobrazuje Hierarchii světců a světic.

bu listim vico uesimie [unclear] [unclear]
 tapme uapuse [unclear] [unclear] [unclear]
 uer [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 ztem [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 m [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]

Porem henry s [unclear] [unclear] [unclear]
 de [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 vie ues [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 subhmeru prige scdici otro [unclear]
 ten nebiese zy uota uie [unclear] [unclear]
 ten zamieka vmre [unclear] [unclear] [unclear]
 kimezen bratr geas. ten ponie
 decerku z [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 te diechu drahomir; k [unclear] [unclear] [unclear]
 leho. ta kmem pohanki [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 Stare [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 Amlogiem diegu vacz [unclear] [unclear]
 ten tiehe [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 miez [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 uootci kimezen volichu abot
 tana k [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 sle ze [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]

Apodmesto potof [unclear] [unclear] [unclear]
 ten sobla [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]

by la zena [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 ha zopffowa. [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 diechu. [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 diechu [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 biesse. ten sobie [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]

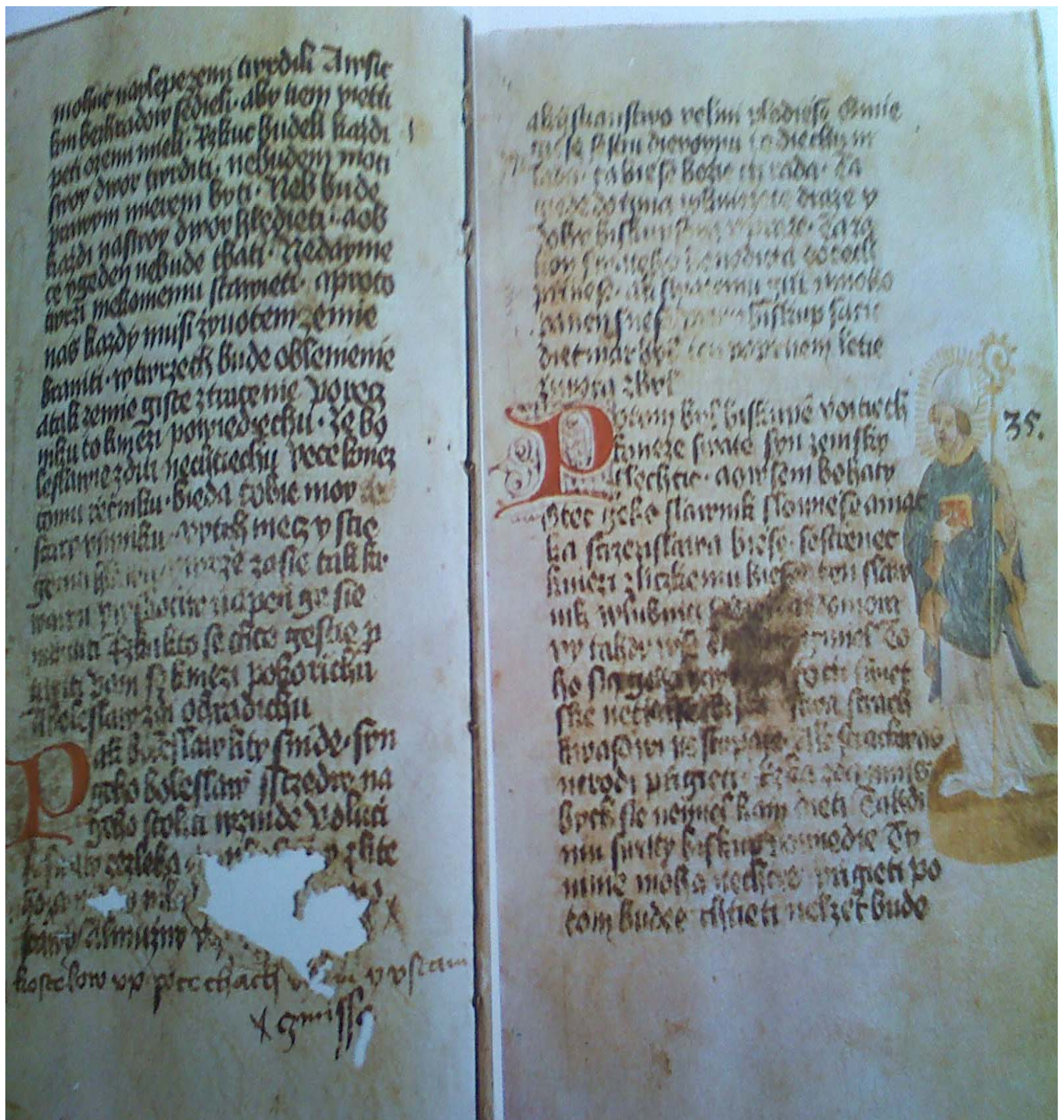
S [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]
 [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear] [unclear]

27.

nelstiny pryncel iazlu swakho: ten vdatny
slechacz gese zelek toho zleho: dostyehse
guch welmy mnoho: neb buechu dostoyny
toho: ten slechacz wicny myssnanom cze
vltati: ze nesmiechu natu sacnu postaty:

A Etyse poadhuden D gesseny bo
polozachu napred gi s myssnany
kadi korutany a myssnany pobiechu: Tu vortel
ogyoniez kadinsty se myel: ten slechaczny
rytierz prvni nepzateky progel: ale grz
purne yat biesse: byse byl neopmaul spiessel
Tu zabiechu Tomyla rytierze vdatneho: ge
choue gechu duffstynera kubi korutansteho:
Pan Jan z Straze vdatnie ponepzaelech
gdiesse: owsseny ponich w hrad wendiesse: by
byl snymy most vprzebop neletiel: naben
boy ia sem s miesta glediel: kdy cechowe s
nyema boy miechu: cechowe vmieste nyemae
tepiechu: wstapiech cechy pomiestu chodie
chyl nyema w swich domiech zatworenj se
diechu O welike powodny w Czechach

L Eta odnawenie syna bozeho potstet:
potzestech desateho: wrolycznych kra
gich taku powoden byla: ze mnoho w sy stydny

molnje narapezemu avrditi Amfle
 sim bekhadom sediesi. avr uem vetti
 pavi orem mial. zskue budeli kaldi
 smoy dnov avrditi. nebudem mon
 pnamym mverem bovi. Nas bude
 kaldi nassroy dnov kledia. aob
 ce vpeden nebude tbat. zedayme
 avri melomenu stamec. apvoto
 nas kadoy musl zvotem zemie
 samiti. vtarzetk bude obkemene
 atali zemie giste ztueme vorez
 mliu to kinez ponredyechu. ze bo
 lestanne zdui neactechu vce kinez
 amu vémistu. bveda tobie moy
 scari vémistu vptak mez v stie
 vémistu vptak mez v stie
 vémistu vptak mez v stie

Pati d... slar... smde... sm
 doko bolellam jzrediv na
 doko stoka nreunde Voluci
 ho... v...
 kase low up p... c...
 X gnissg

abo suavstvo velim v... d...
 me se p... d... m...
 taba... b... b... m...
 vade dotina v... d...
 polle b... v...
 non s... v...
 v... v...
 diet mar... v...
 v...

Pavam bo... b... v...
 p... f... s...
 v... aom sem bohary
 vce zek... slar...
 ka sazeustlarna bise...
 kinez... kinez...
 v... v...
 ho... v...
 sve ne...
 kvap... v...
 nevodi...
 b... se ne...
 nu sv...
 mine m...
 tom bude...

inuentio
sponsae

in uita uincit
uictus uictor ueritate

parabola. . .

Homo quidam nobilis decore cui
dam uirginis captus sibi eam
arta predata desponsauit. set anteq
ipsam in thalamum traduceret iniquas
latro degener desponsatam illam deci
piens constuprauit. qm mox duris
constringens funibz. in carcerem tene
brosum posuit. et ne sponsam decerit
aspiceret. crudeliter excecavit. Tandem
miles ille nobilis. ex regali oris p'p'ia
pia dilectionis sue erga sponsam non
inmemor. in regionem longinq' p'fret
est. ut dilectam qm p'diderat. memos si
dei sue inq'reret. si ipsam forsitan alicubi
inueniret. vñ ob eius amorem. r' r' du
obus annis in exilio degens. in laboribz
et triumphis plurimis uixit. diuersisq'
et magnificis conflictacionibz. amicum
sua que perierat inquisiuit. subellio d
et occursibz. uariis armoz. instrumetis
usis est. ut uigerosius erigeret. pro cui
amore feruens. uictoriosus decertaret.
Dumq' plioz diuisis conflictibz. huc illuc
q' circumducitur. tandem ad ynum dese
dens carcerem. sp'sam qm p'diderat. vnic
tam in tenebris reperit. qua mox absq'
licam uinculis eduxit. et glie pristinae
reddidit. regnq' sui principem secum fecit.
Explicit parabola. Sequitur expositio.

que singularis in quo uirtute uocant
 xpiani communit fideles et in
 tes quino solū ea q̄ orthodo
 s: sacrosca mistia celebran
 audiūt et ex accepta potes
 impendūt hys coniugit
 cōtinētia uidiar Et sic
 coniugator q̄no p̄ exer
 si prol' quāde amore h'

Sauctis preposita cunctis digne coronariis

oī ueniācōe dignissimos sacdo
 re fidei s̄ uelut ceti cōfitei
 tes cōfessioēs penitētiā au
 tate salutiū remedia hys
 chor' sacrat' v̄gini cōnectit
 nono loco s̄biungit sac' tho
 cenda hie uoluptatis libidie
 sac' mēn' uicūlo cōstinguntur

Pri
 ma
 terar
 eua
 mulier
 tis ecc
 priar
 die

Secū
 terar
 eua
 mulier
 tis ecc
 priar
 die

Ter
 cia
 terar
 eua
 mulier
 tis ecc
 priar
 die

Vidue

Coniugan